

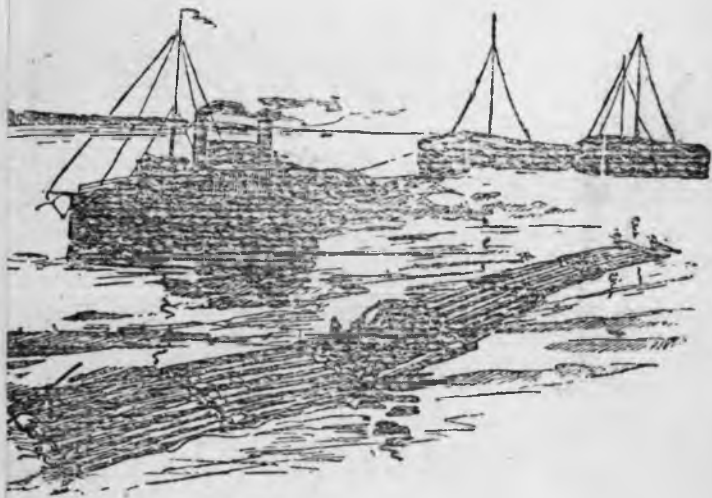

~~98-5~~
~~38~~

ВАС. ПАТЫР.

18
703

ТАН АШТАР ЭН

Кырык Мары Издательствы
ЦИК АЛА ..... 1932 и

Вас. Патыр =====

СОРЕВНОВАНИЕ

На Горно-Марийском языке.

Ы Р Ы
И К Д

~~1128/9~~
236

Вас. Пагыр.

11 Мар. Г
2-297

ТАН АШТАР ЭН

ШЫРГЫШТЫ, ШАЛ ЙОКТАРЫМАШТЫ
СОЦИАЛИЗМ СЭМАН УДАРНЫЙ ПА-
ША БЫШТЫШЫ ШЭРГӘКӘН КОМСО-
МОЛЬЭЦВЛА ЛЫМЭШ ТИ ШАЙЫШТ-
МАШЫМ СИРЭМ. ●

Куб. № 1000

Г.П.Б. в Лнгр Ц
С.Э. 1932 г.
Ант № 41

ЫРЫК МАРЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ
ИК АЛА _____ 1932 г.

К
Ы М
Р А
Ы Р
К Ы
ИЗДАТЕЛЬСТВО
Циф ала Нижкарай
1932

27 к
жәпб
һаңга
йары
— ма
кидб
Тумә
колт
I
кубы
плуча
шыш
I
Похр
пәлб)
—
Ма н
М
райко
панда

*)

ТҰН'АШТАРҰН.

І. ШАЛЫШКЫ

Сталинград йактә шалым йоктараш договорым 27 кәчәш бiштәннә. 1500 киломәтiр утларакым тинәр жәпiштiи нiнгән шокташ линә. Ти срок гiц анзыц нiнгән шоктымашеш прәми лиәш.

Договорәш кидiм пиштәвi молат, цилә йарыш.

— Пәшәдә ашныжы, пәшәм пыт кычән бiштiдә, — манын, начальнык сплава, уполномочәннiланна кидiм пушат, контор гiц ләкнә. Договыр сәмбiнь, Тумәр пристин турәш Кужыштыш шалышкы мә колтымы ылына.

Пагырвләм, таварым, падым, вiт шолташ кого кубым, вачкывләм дә молы тыгыды әдiрвләм плучайән шiндiшнә дә, завозна манмы кого пышышкына намал кәшнә.

Цилән шiцнә, тәрвәнәш вәлә. Артәльбiштiшнә Похро сола кого пандашан руш (лiмжiмәт әчә ам пәлi), мә вiкiнә анжалыат мыскылымыла попа:

— Әй, комсомольәцвлә, ыдыраш шiцдә... — манәш. Мә нымат бiштән ана мышты машанат тама.

Мә, комсомольәцвлә, 8 әдәм ылына. Мәнмәм райкомол циләнәм ик шалышкы колтән. Ти кого пандашан рушәт мәнмәм тiрiнә анжа.

*) Кужы затонәм тәнгәлi, манiт

8 адам лоштына, кым адамжы вәлә шаалдон каштынит; тәйгә гыньят, молыжат мылы агыләп. Тәвәш, Ондрикәм нәлшәш. Тиды, имәшток эчә, колхозышты комсомол ударный бригадым бәштән. Иван комсомол йәчәйкышты кым гәнә сәкрәтәр ылын. Митрофан колхозым бәштән. Кузьма шыргы пәшәм тәнгәштәрән бәштәмәшәш артьәльвләжы дон прәимин плучайән. Молжат махыжым ак пуәп. Циләнок пәшә мастарвлә, пәссы ылына, комсомол ләймнәм ана ләвбәрты.

Шаалдон циләнок каштәлна гыньят, йыл лишнә бәлбәшвлә ылына.

Шыргы пәшәшкәт топлот каштына. Шалвләмәт крузәнә. Маткывләмәт бәштәнә. Бәлоручкы манмы иктәт укә. Циләнок алтацаәш привитнәннә.

Похро сола рушәт сотара:

— Анжалына тәвә!—маньят, мәнмәм ыдыраш шәндбш.

Сила укәок агыл. Кыды комсомольцыжы физкультур сәмынь молы бәләтәт, пиш тапката ылыт. Завозна вәшләәш кудытын шәцнә. Ыдырал колтымына сәмынь, завозна пикшләок үлбкылә кәә... Кәчы аяаран, пиш шокшын бәрыктә гыньят, чынь кәмәшәшнә ваштарәшнә изи мардәж толмыла вәлә чучәш...

Ыдырым сәмынь анчал колтәтәт, йәйрвәш вәйт. Тангыж гань. Жар шудәт, ошын, нарынцын, клоовойн, симсын кайшы алыкәтәт ак кай. Цилә шошымшы вәйт ләвәлнә. Пушәнгывлән мычашышты вәлә кайәш.

Вәйт вәләнәт тәнә ылтәлнаат, шүләшәт пиш куштылгын чучәш. Ваштарәшнә проходвлә әртән— әртән кәвәш...

Паришкѣн ошмаэт молы нымат ак кай. Кән ыжым, Паришкѣн пәрәкат турә йыл коашат, ошма капайышы „гразнушкы“ со капайән шынзә. Кызьит, пароход агыл, шхунат (тангыж пароход) кән колтән кәрдәш.

Йылышты тыр, айаран. Йыл мычкы анчал колтәтәт, йәрмьн ышкы нәрәйән мишы бьдьр тупыштыш парсын льянтә вьйсәлтмьйләок, вьдәт мадылдал — мадылдал колта.

Артъяльнәвлә кыдыжы амалат, йужшы шьнцәт. Мәнмән ыдырымынам анчән шьндәнбьтәт, йукат укә. Кого пандашан рушат, мәнмәм анчаләш-анчаләшат, вуйым вуйыстык вәлә цика.

Ышкә турәшыжы:

— Кәрдьит, ниньым мыскылаш укә видны, — манын паналталымлаок чучәш...

Ала гьц Тумәр пристиньшкы ик цәш утларакышток миән шона. Тумәр пристин доны кок баржы шалгат, ульнбрәк — чльәнәвләм крузымывлә кайыт. Шпалым, балансым, хаңам, кыткы гань шуку халык крузат. Чльәнә крузышвлән мыры йукушты вәлә шакта:

— А-а-й-да... ой-эш-о-о-о... эшо разик... эшо разок... ай-да эшо!... — манын мыралтән колтат.

Ти мырым мьнь пиш йаратәм. Тәнгә сьгьбрәл колтым мырым колыштал колтәтәт, нәлы пәшәжок куштылгын кәмьлә чучәш. Пәшә бьштмәшбьжмәт. мырымашты ат пәлы, тагыцә аңьят әртән кәй. Шукын сьгьбрәл колтымашәш, Йыл тьрбьштбьш шьбьргәт мьгьбрәлт кәй:

— Э-э-э!... о-о-о!. а-а-а!... — манын мьгьбрән-мьгьбрән кәй....

Кужыштат йьбрәш вьт нәлын шьндән. Вьдьштыжы йьбрәш льяс вәлә. Льясым йоктарән

көмөш гың гаваньвләм шьиндөнөт. Тыр годым гавань-
влә гач ик прәнһәйт, ик пу лаштыкат ак йам.
Мардәж ләктһин колтымыкыжы, тәвә гаваньөдһим
молы кһрһин шуш гһнь, вара Кужы кымдыкәш ләс
вәлә лиәш. Ти ләсһим вара погән шокташат пиш
йасы. Шошымшы мардәжәт тәгәнһ ләсһим шһргһи
лошкы, купышкы моло пиш пырта....

4-шһи номыран шална Тумәр пристин дон
Каразоран пристин лошты шалга. Чльәнәвлә цилә
чәльән йарыктымы. Рәйвлә вәлә пыток йарән шо-
тәлыт, дә снасвләйт вашток йаралла пиштән көмһи
агыл. Лотвләм кичкһшкһи чәльһшәшлык снасвләмәт
Тумәр станци склад гһц кандән шоктымы агыл. Ик
кәчһи мычкышты вәлә үлһкһилә тәрвәнәш шал йарал
лиәш. Шалыштына, артәльнә гһц пасна, плотнык-
влә рәйвләм һштәт. Мә гһцнә күшнһрәк, Повол-
жски ләэстранхозын 3-шы номыран шал шалга.

Шал тәрвәнһмәшкһи, ик сутка улы. „Ти ик
суткам такәш әртәрәш ак кәл“, манын шанән
каштам. Казьонкышкы (шалыштыш һлһим пөртвләм
казьонкы маныт) пырышнаат, күлән кышак кәләш,
һшләнә вәрвләм айырышна...

Комсомол собранһым һштһшнә. Мһнь попән пу-
шым.

— Шал тәрвәнһмәшкһи, манам, ик сутка улы,
иргодым, кәчһивәләш шалым Орәхһив йәрһшкһи лык-
мы лиәш, вады вәкһиләжһи тәрвәнәнә. Тһшкәвә йактә
вәрәмәм такәш әртәрәш ак ләл. Шаләшнә комсомол
йәчәйкһи һштһмһилә.

— Һштһшәш... Йәчәйкһидә магәнһ толкы,—манын
комсомольәцвлә цилән сһгһрәл колтәвһи.

— Йәчәйкһи сәкрәтарым пһтәриок айыраш кәләш,
вара пәшәм һштәш тһнәлмһилә,—манам.

— Кум айырәһә?—йадам.

— Тынбым,..

— Пәткбм....

— Тынбок сәкрәтәр лимә, мә пәшәжбмәт пишок ана пәлб. Тынб молнамат шал дон каштынат,..—манын саслат.

— Ма, скотышты ылыда гыцә! Иктын попәмәдә мам вара сасләдә? Кум сәкрәтәрәш айырәһә?—манам

— Тынбым.

— Эчә кум?

Йук лыкшат укә.

Комсомол йачәйкб сәкрәтәрәш мбнбйм бштән шбндәвб.

— Сәкрәтәрәш мбнбйм бшкә айырәндә. Бндә мбнбйм тә колышта, мбнбәт тәмдәм колышташ тбннәләм, икәнә иктбләннә палшаш тбнәлбнә,—манам.

— Йара, йә... Колыштә мам вара бштәнә. Эчә ма улы?—манын Митрофан йады. Погынымашвләштб шбнзәш тидб пиш ак йаратат, погынымашым тәгәлә талаштара. Сола йәчәйкбштб ылмыжы годымат: „Ти погынымашвлән толкыжы—тбнәрок, прәйәш вәлә. Лучи пәшәм бштбшәш ылнәжб“—манәш ылы.

— Тырлыда доко, манам, тидб вәлә агыл, мол кого пәшәвләәт улы. Мәнмәм тишкб пиш кого пәшә бштәш колтәнбт. Йәлвлә сага пәшә бштбмбнә годым, шалышток, польитик пәшәм, культур пәшәм мә эчә бштбшәшлык ылына.. Тәвә, анчалда доко, шалышкы толына вәлә, шалыштыш артәлнә гыц кок ровочый Отарышкы әрәкәлән кәвәт.

— Колб?—манын Иван йадәш.

— Вот и колб! Тидбмәт уштәләт. Йумб ваштарәш мәлләннә пыт кбрәдәләш кәләш... Ровочыйвлә лошты погынымашым бштбмблә. Социализм вәрү тәгәштәрән, ударный пәшәм пыт видән шалгаш кә-

лэш. Көрөк ма дә, договырышты аичыктым срок
гьц анзыц шалым йоктарэн шоктымыла. Тьнәм вә-
лә, вара райкомольшкы молы миэт гьнъят, намыс
агыл. Иргодым рабочкомым айырат, тьшкят иктә
комсомольэцьм пырташ кэлэш. Мьнъ донәм райко-
мол гьц пуэн колтым кнъигәвлә улы. Ти кнъигәвлә
такэш кишәшлык агыләп. Лыдыкташ кэлэш.

Тагачы вадәш кымшы №-ан шалышкы кән ан-
чымыла. Нинь доны тәгәштәрәш договырым бьштәш
кэлэш, манын погынымашты эчә рәшбшнә.

Погынымаш пьтьм анаыц:

— Ку кымшы №-ан шалышкы кәә?—манам.

— Мьны!—манын кидьм Кузьма лүлтәл шьндьш.

— Мьнъят,—Михивыр кэләсьш.

— Мьнъымәт идә коды,—Ондри маньы.

— Ситә,—манам,—кодшы әдәмвлә дон мә эчә вәс
пәшәвләм бьштәнә. 3-шы №-ран шалышкы кәшбьвләм
тымдән колтышым. Махань пәшәм бьштәшәшлык
ылыт, цилә әжәдьм, кэләсьшьм.

Нинь вә лә кән колтәвь, пандашан рушәт то-
кына миән шагалы. Мам вара, погынымашым ка-
зьонкышты бьштбдәлнә, кичкьвлә доны лин. Ти кого
пандашәт, мәнмән погынымашым йывырт, бакы ша-
йыц, колышт шалгән.

— Ма, тиштәт погынымашвләм бьштблбдә гьцә?
—манәш.

— Маньә,—манам.

— Мьнъ курумәм годшән шалышты каштынам,
шалышты погынымашым ньгынамат бьштбдәлнә, до-
ко—манәш.

— Кугуза, мьнъ тьләт ти гишән цилә шайышт
пуэм. Лбмәдьм ам пәләт, сьгьбрәләшәт йонсьр, кә-
ләсәмә,—манам.

— Тьнъжьн кьцә?—йәдәш.

— Мѣньѣн — Пѣтѣр, — манам.

— Мѣньѣн Нѣколай Спридоныч — манѣш. Тѣнѣ манѣт, тамалан ѣнѣт, Ышкѣмжѣм когоѣш ужмы ста-
тъан, пандашыжым вургымла кидшѣдон нѣалтѣн
колтыш.

— Вот, манам Нѣколай Спридоныч, кѣзѣт
нѣгыштат пѣрвишѣлѣ Ылѣш ак ли. Вѣс сѣмѣнь, у
сѣмѣнь Ылѣмѣлѣ.

Пандашан рушѣт мыскылымла мѣньѣм анжалы.

— Тѣнь мам шайыштат, анзыцок пѣлѣмѣлѣ,
тамдѣн прѣтѣвлѣн шайам мѣнь шуку колынам! — ма-
нѣш.

— Прѣмим нѣлшѣш тѣвѣ. Шалнам срок гѣц ан-
зыц ѣоктарѣн шоктѣнѣ гѣнь, соикток прѣми лѣш, —
манам.

— Тидѣ алталымаш Ылѣш, — манын Нѣколай
Спридоныч попа.

— Ак алталѣп... Совѣт властѣ нѣгнамат ак ал-
талы, манам.

— Ак акталѣпжѣм... пѣлѣнѣ, — Нѣколай Спри-
донычѣт манѣш.

„Пѣлѣнѣ“ манмыжы Совѣт властѣ цилѣм алта-
лѣн урдымла вѣлѣ чучѣш, цилѣ алталылаш вѣлѣ пу-
тайылыт, машаналтѣш. Тидѣт пѣрви шуку хозавлѣлѣн
шалдон каштынат, Шишокын, Губин, Вѣйнѣр, Ла-
зуркин дѣ мол лѣс торговой купѣцвлѣѣт тидѣм
пѣрви шуку чиктѣлѣнѣтѣт, кѣзѣтѣт алталат маша-
на. Тошты годшы, кого пандашан, шал ѣоктарыш-
влѣм вараат шуку ужынамат: «лѣс ѣоктарымашты
пѣрви пиш алталмаш Ылын» манын попѣт.

Нѣколай Спридонычлан тамам кѣлѣсѣнѣм Ылы
дѣ, шайышт шѣм пѣтѣрѣ, Морѣн-оты дорцынла, чук-
тѣ вѣлѣ, мотор куза.

Нѣколай Спридонович вѣрса.

— Тамахань начальныквлә тама толыт. Начальныквләштѣ вәлә тәнәш годын пишок шуку ышкәлә. Пәрвиәт вәлә ик шалын ик хоза, лывы доверѣнѣйжѣм колта. Кызѣйт—со начальнык, со тѣнѣйм анчат..—манәш.

„ЧАЙКА“ лѣмѣн мотор шаләшнәок шагалы. Шалышкына кок әдәм ләктѣ. Иктѣйжѣ начальник сплава. Мѣнѣйм ужын колтышат:

— Тѣдѣ тәвә лоцмында.... Иван Иванович Гусев,—манәш.

Мѣнѣйм, ош пандашан кѣжгѣ кужы руш докы нәлѣн мишәт, тѣдѣләнжѣ мѣнѣйм анжыкта.

— Тидѣ тәвә, тѣләт пәшә палшаш райкомол гѣц колтым комсомольц,—манәш.

— Йара... йара.—манын, мижән кидшѣм лоцмын мѣләм пуш, лѣмәм йады.

Начальнык сплава моторышкы мѣнгәш пырыш.

— Шудѣмәм сәмѣнь тәрвәнѣдә. Кашташда цәвәр лижѣ!—манәт, мотор йукшы вәлә тургә шактән коды, кән колтыш. Казьонкы гѣц ровочыйвлә кыргыз ләктәвѣ. Анжат. Йадыштыт. Лоцмынәш колтымы әдәм йѣр погынат.

— Лоцмын талын, лоцмын толын! Ой-ой, магань кугуза!—маныт.

— Мѣшкѣржѣ, мѣшкѣржѣ, лач буржуйок ышкәлә,—ышкә турәшѣштѣ маныт.

Кәчѣ шѣнзәш ганьок. Йалвләштѣм вѣйт вѣлкѣ колтән шѣндәнәт, анчалашат ак ли. Кәчѣ йаләш пүшәнѣ вуйвләят йакшаргән шѣнзѣнѣйт, пәчкәш тѣнәлшѣ коги вуйвләштѣш ылѣштәшвлә молы йакшаргын, жаргын вәлә кайын колтат, Пиш тыр, мардәж трапаат укә. Тарвашвлә, хаңа лаштык, маганьшон қасавлә ак йогәп ыгәцѣ, Кужыштыш вѣд-

шбѣм йогышы ѡбитѣт машанымыла агыл. Утла тырат, вѣт йогымыжым пѣлѣштѣт ак ли.

Сѣндѣлбк тыр годым, вѣт вѣлнѣ цилѣ йукымок колаш лиѡш. Кѣзѣтѣт, Тумѣр пристинѣштѣлѣ, ровочѣйвлѣ тамам шайыштыт. Йуквлѣштѣ токынаок шактат, шайажымок вѣлѣ пыт ынгылѣн шокташ ак ли. Йылышты буксир парохот арава йук пшльопкѣ шакта. Отар вѣлнѣлѣ, тамагань йукшѣвлѣ рушла мырым мырат. Тидѣ—Тумѣр станциштѣш тамагань пѣйѣнѣици—прогульшык ылѣш вѣкѣт....

Йѣктѣн пристинѣштѣлѣ мары ѣдѣбрѣмѣш йук шактѣн колтыш. Кѣчѣ мычкы баржышкы кльопкым крузѣнѣтѣт, ѣндѣ амалымѣшкѣ кѣнѣт. Брѣвѣзѣвлѣ-сѣ ѣрѣвѣзѣ ѣдѣмок. Кѣчѣ мычкы пѣшѣм ѣштѣт—гѣнѣнѣт, мыралтѣн кѣнѣлтѣмѣт шѣѡш. Ти мырышывлѣ лошты, Ксѣнѣиѣмѣт лишѣшлык. Йѣктѣн пристинѣшкѣ кльопкы крузаш кѣн гѣнѣ, ѣрнѣѣ шѣѡш. Солаштына ѣдѣбрикшѣвлѣжѣт кодтѣ—цилѣн пристинвлѣ йѣдѣ кѣзѣт ылыт.

Ѣх, Ксѣнѣижѣм вѣлѣ, мажы ѣшѣндѣрѣктѣ вѣл? Кыцѣ йѣ ат ѣшѣндѣрѣ. Ксѣнѣин йукшы—шѣжѣвѣк йукок ѣшкѣлѣ, Бшкѣжѣ цѣгѣк ганьы. Сѣндѣлбк тапланаш тѣнѣлмѣкѣ коктын Изѣрнѣшкѣ каштына. Тѣл гачѣт уштѣок ѣлѣннѣѣт, ти кѣчѣжѣ нѣгынама т мондалтымыла чучѣш. Мам вара, мѣнѣ шѣбрѣгѣ пѣшѣштѣ, Цѣнѣлок пристинѣштѣ ѣлѣнѣм. Ксѣнѣи ѣѣриѣѣ анзыл годшѣн, халашты, колхоз курсышты ѣлѣн. Изѣрнѣѣ корны мычкыжы, Ксѣнѣи дон коктын, кидѣ-кидѣ вѣлѣ кычѣннѣ, ашкѣт кѣнѣ. Тѣнѣ шокшы,—ѣйаран. Тѣл ѣштѣ паштѣкѣт, шѣшымжы пиш вольанок чучѣш. Ксѣнѣин кидшѣѣ пишок шокшы. Ксѣнѣи сага ылмѣм годымжы, пишок вѣсѣлѣ, ѣлѣмѣшѣжѣт пишок куштылгыла чучѣш. Ксѣнѣи, ѣдѣбрѣжѣт йѣлгань агыл, вѣс статѣанла мѣлѣм чучѣш.

Изәрнә гыц толшыла, мам-шон кытырышна-кытырышна дә, мѣнь: „Ксэньи, пәләт? манам. „Мам?“ —манэш. „мѣнь тѣньбѣм йаратәм“ манам. „Йаратәм манмыжы ма лиэш вара, пәләт?“ манэш, дә тѣшәкок, мѣньбѣм әлтәлән шѣндѣшәт, шывшал шѣндѣш дә шѣкәл колтыш. Кыргыжаш тѣнгәльбѣ. „Тидѣм ужыц?“ —манын, мѣләм мышкындым анчыкта. Мѣнь—паштәкшѣ.... Ксэньин тѣрвѣжѣ лач мамыкок...

Тәнгә коктын пазарышкы мадын ваштыл каштыгна.
—«Ә, намыстымы! кыдым кѣзѣйт тумайән шалгәм. Мѣнь вәт кѣзѣйт пәшәштѣ ылау. Тидѣм шанаш кѣзѣйт вәрәмә агыл» манын, бѣшкѣмәмбѣм бѣшкә вырсән шушым.

Кәрәк вырсәт гѣньәт, бѣдѣрвлән мыры йук соикток шакта. Бѣдѣрвлән мыры колышт-колышт, Ксэньиәт ыш гыц ак каран. Аньәт, ти бѣдѣрвлә лошток Ксэньиәт тәнгәок мѣньбѣм әшѣндәрән шѣнзә? Йәчәйкѣшкѣнә шал дон кәәш развѣрскы толмыкы, шалышкы кәәш сирѣктѣшѣмәт, Ксэньи:

— Пәтѣя, мотри комсомол лѣмбѣм ит лѣвбѣртѣ,
—манэш.—Шалда прәмим моло ак плучайы гѣнь,
тѣньбѣм йараташат пырахәм,—манѣы вәт. Тидѣжѣм
лачокат бѣштә.

— Комсомол лѣмбѣм ам лѣвбѣртѣ, Ксэньиәт
мѣньбѣмок соикток йараташ тѣнгәләш. Пәшәм вәл
пыт кычаш кәләш,—манын шанән шалгәм.

Бѣдѣрвлән мыры йукат цәрнѣш...

II. ӘРӘКӘ ЙҮМӘШ ГЫЦ КӘРӘК МА ДӘ КАРАН ДЫМЫЛА.

Йѣрвәшөк рѣмәлгән кәш. Шѣдѣрвлә кышты—
тиштѣ кайыкалат. Тумайән шалгымаштәм, вәрәмә

эртүмбимат палыдэләм. Йукат ныгыштат укә. Цилә шәп. Шыргышты вәлә, вәрәмән-вәрәмән, тамахань кәк мырыкалаш цаца, дә әчә цәрнән колта. Кичкәш йәкбәр чәльбим снасәш вәйт тәкнәйт: „вуйль,-вуйль“ шакта.

Кымшы номыр шал гыц комсомольәцвлә әчә толтәлыт. Тәшкылә со анчәм гыньәт, нимат ак кай. Лоцмын вышкышты вәлә изи ош тыл тәылгә кайыи кәчә... Изиш лиәт, Тумәр пристин доныла вәшлә йук: „шолдырдик, шолдырдик, шолдырдик“ шакта.

— Комсомольәцвләнә толытыш, тама,—манын кымшы номыр шалдоқыла анчаш тәнгәльбим. Нимат ак кай.

— Кү ыньә йыдым каштәш? Прәнә шолывлә молы агыл вәл? Ма гыньәт, нинбывлә пурь агләп, манын шанән казыонкыштыш ровочыйвлә докы пырән кәшбим. Казыонкы амасам пачын колты, артвәлбштыш ровочыйвлә цилән стәл йыр пырән шынәбнәйт. Покшалны кок цәтвәт әрәкә шынәй. Отар сола гыц әрәкәм кандыш ровочыййвләшты йамдар гыц чәй йумы стопкадон йоктарән,-йоктарән әрәкәм йуктәт. Цилән бәрәлшы ылыт, шайа йук вәлә шакта, маныт:

— Пытәрли йоктарәнә? агыл?

— Ик нәш вәрбим кырал кодәнә, вәтә кыцәйт үдә...

— Ти комсомольәцвләм изиш анчалмыла...

Дә әчә мол шайавләйт икәнәшток шактән колтәвәй Тәгәнә изиш хырәлшывлә докы ары өдәм попарымыкы, тама йукла тәлә шактә. Комсомольәцвлә вәрәшубштыи кийәт, амалат вәкәт. Әрәкәм тә йуныт, тә укә, пәләш ак ли.

— Эх, кәлтәмәшвлә! кынам ти әрәкәм мондат вәл?-манын шанәм, и йбидә, ләс йоктарымашты ти әрәкә ма увиткәм канда. Имәштәт, шалдон кашмаштәм, пөитәрли тәгәок йүкәләт ылат, вара цәрнәвбй. Әрәкә кандымыштымат уштәлам, кынам вара кандәнйт? Комсомольәцвлә ужныт гбнһәт, мбләм нымат кәләсбидәләйт виднбй.

Цилә ровочыйвләок парын-парын кытырән шбнзәт. Ньиколай Спридоновичәт оголышты, здоровый ровочый дон тамам ш айышт шбнзәй. Мбнһым, ужны колышат:

— Пәткбй, кышты каштат вара?—манәш. Әрәкә йүктбшбй докы анчал шбндбшәт:

— Ик стопкам йоктарән пуай,—манәш.

Әрәкә йүктбшбйжбй йоктарышат, мбләм әрәкә стопкам пунәжбй:

— Йу, кычы,—манәш.

— Мбнһ ам йу... йутәлам. Комсомольәцвлә әрәкәм ак йуәп, манһым.

Шайышт шбнзбш ровочйвлә шбп лин колтәвбй.

Ик ровочый, тамалан әнһәт, кбнһбл шагальәт:

— Ма лиәш вара? артәль сага изиш йүмәш нымат укә вәт,—манәш.

Молывләштәт:

— Кычәмә,—маныт.

— Ик вәрәш пәшәм бштәш тбнгәлбннә дә ат йу, маныт.

— Вбт вблнбй нымат укә вәт.

— Когораквләм шотәш ада пиштбй!

— Йүтбмбй—әдәм гыцә!.. пәшәжбмәт прамой ак бштбй.

— Карәл ам йу, кү кыцә пәшәм бштә, пәшәм бштбмәштбй анчална. Мбнһәт, шаләш пөитәрли вәлә ам кә вәт—манһым.

Тишякоок лоцмын пырэн шагальы.

— Ма йук вара?—манэш.

— Так саслат тывэш,—манам.

— Кугуза, тол,—маныт. (Шалыштыш лоцмынвлән бшкэжы кэрэк хыть брвэзок лижы гыньят сә кугуза маныт).

Йушбывләм анчалал шалгышат:

— Кү, артьэль уполномочәнбйдә?—манэш.

— Мыньы!—манын луды пйсы сынцән, изи йак-шар пандашан, торәшрәк пулшан ровочый артьэль логыц ләктын шагальы.

— Лымәтшы молы кыцә вара?

— Мочалов Иван,—манын ләкшы ровочыйәт кә-ләсэн пуш.

Арәкә йуәшат, шайышташат ровочыйәтвлә пыра-хән шуэвы. Лоцмынат йукумат ак лык.

Ти тырын, мылын шынцымәш гыц циләмок Нь иколай Спридонын вурчыш:

— Мам вара, кугуза... Тагачы изиш подылална... ш бйргы пәшә гыц анзыл кәчы вәлә толынна дә, ти-лошты артьэль дон ныма йумәшат укә... пәшә бштымыкәт, кыцә вара ат йүлдәл—манэш. Артьэль докыла анчал шындышат „маньә тйнгәлә вәт“ ман-мыла, вуйжым мыльгыкталмыла бштыш.

— Изиш подылмашәш, нымат укә,—лоцмынәт кәләсыш.

Артьэль ти шайам вәлә вычән шынцымбйләок чу-чын колтыш. Ти шайам колын колтәвәт, төрөк вәсә-ләйәлт кәвы.

Тишякоок артьэль уполномочәнбй, цәтвәт әрәкә йамдарым кычән, ик стопка әрәкәм лоцмынлан йок-тарән пуа.

— Кычы, йу, кугуза,—манэш.

Лоцмын, тамалан аньят, кишы комсомольцвлә

вёлкби дэ мёнъём анчал шёндёшэт ижби, әрәкә стопкам кычыш.

— Кызьт пашәм ана ёштты, йуәшәт лиәш,—манын ик стопка әрәкәм ик подылышлаок йун колтыш. Лоцмын анзылны Мочалов йёвёжә шайадон (хо-за анзылны пи сусу лиәшәт, пачшымы мыльгыктыл шалгым постолок):

— Маньә, маньә, тәвәш, комсомольәцвлә вәлә ак йуәп,—манәш.

— Ак йуәп? Әрәкәм силом йүктәш ак кәл. Ниней өчә сәндәлыкшым ужын анчыдәлыт,—манын лоцмынкытыра.

Йәл ровочывлә лошкок лоцмынат пырән шёнзё-нәт, вёлән-вёлән әрәкә йумәшәшәт, ёрән кән Казьон кышты трактир машанәт, шайа йук вәлә шакта. Тавак шёкш вәлә. Тәгәнъ кавак, трактирвлә Йылычыкы шуку улы. Пырәтәт, шуләлтән колташ лиәш. Йук вәлә, нымат колашат ак ли. Тәгәнъ каваквлә-әш шал йоктарышывлә ровотайым оксавләм шуку кодәнбт. Арәкә йамдар логәрёшкы труйән кашмы оксавлә шуку валән-валән кәнбт... Мёнъ ёшкә вәрёшкәм кәшым дә вазаш цацән шалгәм ылыы. Амасам пачын колтышат, казёнкышкы әдәм пырән шагальы. Ваткан пинчәк вёлән накидкым чиән. Накидкын той полдышвләштёжы йәкыр дон таварвлә улы, шарга картузы ләпкәштёжәт йәкыр дон таваран капцака. Иаләшёжы кужы комзан шарга —кәмым чиән шёндән.

Казёнкы кёргышкы пырән шагальәт, амаса до-ранок шагальы. Изиш анчалал шалгышат:

— Ма вара, тиштты?—манын шёжгәтәрәк йук-дон йадылдал колтыш.

— Тёнъжы кү ылат? ма кәләш?—манын, шалыш-

ты хоза ылэш машанэт Мочалов уполномочәнйй кого йук—дон йадылдал колтыш.

— Мбнь—льэстранховын шал нәнгәшбй агәнт ылам,—манын пырыш әдәм кәләсбш.

— Мәжбй—шал йоктараш колтым артьәль ылына,—манын, йбвбжикәрәк йукдон Мочалов бндә кәләсбш.

— Кәдәй, Тумәр гбц снасым кандыктәнәм, йәстәрәш палшыдай, тбштбй коктын вәлә йәстәрәт, йблә ак кәртәп,—манын агәнт кәләсбш.

Ровочыйвлә, әрәкә йамдарвләм кодәнок, түгбй, снасвләм йәстәрәш лактәвбй. Мбньәт, комсомольәцвләм кыньблтбшбмәт, кәшнә. Шукынәт 10 минутышток ик завозна кбжгбй снасвләм йәстәрән шушна.

Цилән казбонкышкәт пырышнаат:

— Мбньәт тагачы пиш когон йаңыләнәм. Тумәр станцижбй, пристинвләштбй сәрнбй сәрнбй, манын агәнтәт попа.

Шайа гбц шайа, тидәт артьәльвлә лошкы пырән шынзбй. Тидәт йәлләок әрәкәм йуәш тбнгәльбй...

Мбнь, вәрәшәм шынзбнәмәт, имәштбй шалдон кашмәмбм әшбндәрән, йушбвләм анчән шбнзәм.... Тәнгәок, шаләш йогым годым, Ольош лбмән брвзәй пиш йуәш ылыб. Нымагань халаат ак кодт, шал гбц ләктәшәт, вара со йукшбй толәш... Сталинградышты рошотым плучайымыкат:

— Ольош, оксаэдбм сбәркасси гач токыда колток,—манам:

Ольош мбләм:

— Тбньбн йылат агыл, оксаәмдон кәрәк хыть мам бштәм... тбнь бшкә оксаэдбм пәлбй. Шалышты йогымәм гач йүмәм гишән вырсымәток ситә,—ма нәш.

Вара, Ольошым чийлти́м тйрв́ан марйавла́ сага
ужыныт...

Ольош ма́ докына вэс кэчы́ ирокэ́ш ижбы́ миш.
Шы́ргыжы́ көпц́ал́анэн пуал шынз́ын, Ышкэ́жы́ пиш
сылыкын кайэ́ш; мбы́нь тырхэ́н шы́м кэ́рт:

— Ма, вара, Ольош пиш сылык ылат?—манам

— Ит́ат попы, оксаэм́ым цил́а кравэ́н лыктыныт
манэ́ш.

— Кыц́ал́а? кынам?

— Нымат тиды́жым ам а́шбндэ́рбы. Пы́тарли со-
лана Макси дон коктын сырам йу́на. Вара тамагань
марйавла тавакым шывшаш йадэ́вы. Сырам сагана
йу́аш ты́н'альэ́вы. Вара тагышкы кэ́шнэ́... Большы
нымат а́шбндэ́рэн ам кэ́рт. Ирок шиж́ын колты,
тамагань подвалышты ылам. Йы́рэм нымат а́к кай.
Ма-шон сүквл́а, пыдыргыш коршок пыдыргывл́а,
шүкшы́ вэды́рв́ал́а кий́т. Вуй, лэ́ктын кэ́й вэлэ́, карш-
та. Ышмаражышты тотлы тотшы курымат ылтэ ма-
шанэ́т,—пиш худа тот, йа́нгэ́т кыйы́ра. Пы́тарлиок:
„оксаэм́?“—манын а́шбндэ́рэн колтышым. Кы́шаньш-
кы́ киды́м цика́л колты, кы́шаньшты́ нымат укэ́.
Кышкэ́н вэл́? Кы́цэ тишкы́жы́ попазэ́нэм? Малы́н
Пэ́тыкын шамакым шы́м колышт вэл́?—манам манэ́ш...

Бильэ́т нй́лэ́шы́жэ́т, качкашы́жат Ольошлан вара
мбы́нь арты́эль лошты оксам погэ́н пуэ́нэм...

Вы́т вы́лны́, кэрэ́к күм гы́ньэ́т, пиш амалта. Та-
гачы кэ́чы мы́чкы пиш когон йа́нгылымаш укэ́, гы́нь-
э́т, пырэ́н вазына́мат, кодышы́ ганы́ амалэ́н кэ́шы́м.
Ий́алэ́т мбы́нь постолэ́мок. Йу́кшы́влэ́шты́ вэ́рышты́шток
шыралт-шыралт вазыныт. Тамазар шу́кы вэрэ́мэ э́р-
тэ́н кэмыкы́ тэвэ́ йук шактэ́н колтыш:

— Кы́ра-а-а-у-у-ул... кы́ра-а-а-у-у-у-л!—манэ́ш.

Мбы́нь молна́мат, кэрэ́к кы́цэ амалэ́м гы́ньэ́т, изи

йүкөшөк шижәмәт, кызытат пиш йылә шижьбн колтышым. Эчә йук шактән колтыш:

— Пуштыт, кырау-у-у-у!-манәш.

Вәр гыц кыньблалыбмәт, шүкшб мижгәмбм чичән шбндәт, маткышкы мырыктышым.

Тылзб сотат, цилә кайәш. Шал головкышкыла анчал колты, тбштәкән кок әдәм кыргышталыт. Иктын кидбштбжб панды улыла чучәш.

Йәләт шижьбн колтәнбт дә, кым тә ныл әдәм түгб ләктбнбт. Анчән шалгымына лошты, анзыц кыргыжшы әдәмжб кәнвазы, вәсбжб поктән шо дә пәрән колтыш тә эчә тамам бштбш. Коктынат кырәдәләш тбнғәльәвб дә „ой-ой“ манын-манын колта.

Тәвә, изиш лиәт, анзыц кыргыжшыжы: „пуштәш! толдай!“-манын сьгырәл колтыш.

Мә ти кырәдәлшбвлә докы кыргыжаш тбнғәлнә. Шидәлшбвлә эчә кырәдәләш тбнғәльәвб. Анзыц кәшбжб, кымда шалман гачок тбргәштбш, паштәк кыргыжшыжы шалман гач тбргәштбнәжб бльб дә, птуж вьдбшкб кәнвазы. Мә кыргыж миән поспөйбдәлнә ылгәцб, вьдбшкб кәнвацшыжы шалманәшөк лиәш ылы, бшкәжб йүкшб дә ләктбн ак кәрт ылы. Мьнь мишбмәт кидшб гыц кычән, падаварнык ара вьлб кб шывшын лыктым. Ньиколай Спиридоныч дон ләшәнб йүн шьнзбшб здоровый брвәзб толын шагаләвб. Вьт гыц шывшын лыкмы ровочыәт, тидбм ужын колтышат:

— Мишкб, кәмәм кыдашай, кәм цяц вьт вәлә манәш.

Мишкб кәмжбм кыдашат, йадәш.

— Мам вара кыргышталда? Ма ак ситб? -манәш.

— Тәлшб хором пыртынәм ылы... Тәлбм.

Гришб вөрү, мьньб 50 тәнә штрафым түләнәм... Ти хором сойток зктә рәдб п ыртәм, —манәш.

Здоровый ырвэзы ровойичэт:

— Тэлшб хоровлэм кызбт Вайскы мондымыла —
тэхөнъ вэсэмән иктят шидэл ак каштэп, — манэш...

Казьонкышкы пырышнаат, Гриша пиш сылыкын
шбнзэ. Шулангажы гыц вёр вэршок кымдык лэктбн
шбнзбн: тэ кэнвэзын, тэ Вайскыжы пагыр вургыдон
лывшал колтэн. Вайскы Гришам пиш когон шбдбн
анчал-анчал шбндэ, тидбм Мишкб цаклыш тама дэ:

— Эчэ шидэлэш тбнгэлдэ гбнь, когындамат
пиштэм, — манэш. Шидэлшбвлэ вэрбшкбштб пырэн
вазэбб. Мбнь вазынам гбньат, тамавлэят
ышышкы толыт.

— Шидэлшбвлэм цэрэш кашмыкы, ма вара вах-
тэальныйвлэ бш кайэп? — манын шанэн киэм. Йукбшб
вуйа, вахтэальныйвлэм шагалташ молы мондыдэлбт
вэл, манын, Мочаловым кбньблбтбшбм.

— Ку... тырлай доко... ва стыльный иктят укэ...
шагалташ мондэннэ, — манэш.

Вара, ик ровочыйым кбньблбтбшэт, вахтышкы
колтыш.

III. ПОГЫНЫМАШ.

Вэс кэчэшат тэнэршб ганьок айаран кэчб ли
Шукэрдшэн кэчб лэкмыв уштэлэм тонна блым го-
дым кэчб лэкмэшкок кбньблмблэ агыл. Вбт вблнэт
кэчб лэкмбм анчаш пиш йажо. Тэгэнь кого, йбрг-
гэшкб тыл ара куза машанэт. Пбтэрли йакшар мак-
лакан тбржб вэлэ кайэш, вара кушкэш — кушкэш, куш-
кблэ кузымыжы сэмбнь, изиэмэш тбнгэлэш дэ брбк-
тэ. Йакшар цбрэжэт йамэш.

Тагачы ирокшэнкок пиш кого пашэ. Ирок, кб-
ньблмбкб тброк, шал мычкы снасым шывшыл кэш

нә. Снасвләм лотвләэш кльопшыквлә пижыктыл шын-
дәвй...

Рабочксым айырымыла... Социализым вөрц тә-
н' аштәрйм договорым кымшы № шал дон бштымбй-
лә. Шалат тәрвәнбшашлык ыләш. Снасвләм мола
йарыктышнаат, комсомольэцвләм сьгьбральбим:

— Толда, кәнгәшәлнә. — манам.

Артэльбштыш ровочыйвлән мокмырыштым,
пәшә бштымәшток пиш пәләш лиәш. Вуйым
вуйстык цикәтәт, -каштыт. Комсомольэцвлә погынәвәт,
ровочыйвлә лошты погынымаш эртәрйм гишән
вбц минут жәп кытырышна...

— Мә анзылнына пиш кого пәшәвлә шалгат.
Шал йоктарымаш пәшәвләм бштәп шокташ
кәләш. Ат мышты гынь, тынь ровочыйвлә лошты
ныгинамат авторитьәтбим войән ат кәрт, ком-
сомольэцвләләя Кузьма попа.

— Шал йоктарымаштат, Сталинбн „тәхнькбим
пәлән шоаш“ кәләш манмы шайажым мондац ак
кәл, -манам.

— Тәнгәштәрйм договорнажы, вара кыцә?-
Михивыр йадәш.

— Ти пәшәм кбзбток бштәш тбнгәлмблә,
договыр бштәш когорак ровочыйвләм, лоцмыным
моло кыцәт сәрән шоктымыла, -манам.

— Пәтькб, тәнгәштәрйм договыртэок йогаш ак
ли вәл? Договоржым малан бштымблә? Талаштараш?
— йужшы шбдәшкәт мола, -манын Тьмошка, ком-
сомәльэцок хбрыктән пуш.

— Мам мбнь кбзбт йактә анчәнәм!.. Тьмошка
опортунизбймәдбим эчәйт вблкб лыктат, виднб, —
колхоз пәшәштыш опортунизбймәдбим мондыделат.
портунизбим сәмбнь пәшә бштымәшәт гишән йәчәйкб-
дон выговор пумат нымат агыл виднб? Договор

ак кәл“ манәш! Намыстымы, опортуныст, манын Кузма сьгырәл колтыш.

Опортуныст—Тымошкам цилә вәцок лывшән шувәт, тәнгәштәрбим договорым погынымашәш йәм-дбләш: мбньбим, Кузьмам дә Михивырым айрәвби.

Комсомол йәчәйкын погынымаш пьтәйшәт, льэстранхозын агәнт докы мишбим. Чәйбим шолтәнәт, йун шбнзә.

— Тагачы тәрвәнәнә. Тбшкәвә йактә ровочый-влә лошты погынымашым бштәш кәлнәжби... Дә тбләү пасна, вадны шидәл кашы Вайсум шал гьц карандымыла,-манам.

— Мам вадны шидәлбнбт?.. Кынам, мам? мбнь-жби уштәламыш-манәш.

Мбнь цилә шайышт пушым.

— Тагачы тәрвәнбимблә гбнь, кьцә вара әдәмбим шал гьц карандәт, ровочыйнавләштби ак ситәп лиәшбш?—манәш.

Ровочыйвләм моаш лиәш. Тумәр рабочкомлан вәлә сирән колтымыла. Ик ровочыйым моаш лиәш... Йун, шидәл кашывләлән шалышты вәр лишәшлык агыл... Ат карандок гбнь, мбнь алашкы кәмәт, льэстранхозышкы дьирәктбрлән жалывайәм,-манам.

«Дьирәктб р» манмәм колын колтышат, Михайлов агәнтәт, йакшаргән кәш дә тбшәкок, тәгу пынзал шбндбш машанәт, пуж вбдшб ләктбйн кәш. Пинчәк шокшыштыжы сүк укә гбньәт, кидшбй-дон тамам йнәят, сүкбим бштблмблә бштәш тбнгәльби...

Тумайал шбнзәйшәт:

— Йара,-манәш.

Лоцмын докы Кузьма каштын. Михайлов-агәнт дорц ләкмбкәм, Кузьмам ужимат:

— Вара, йылаәтгшб?—манам.

Кузьма мйлаам лоцмын докы кашмыжым шайыш таш тйнгялы.

— Лоцмын докы мимыкэм,—магэш—шайа гйц шайа тйнгялыбймат; «вара, мазар гяна, кугуза йогенят»-манам. «Ик иштоқ-манеш-кок гяна моло йогеням... циляжы 25 и Йыл мычкы сярнэням... Үылым мбнь лапа пындашэм ганьок пялэм...-манын попа. Эчэ лоцмыным хвальымыла ик мазар кытырышымат: «прамой йогымыкы, тыр моло лиэш гбнь, мазар кэчыштй Сталинградшыкы миэн шоаш лиэш? -манын йадымат,—«Магань артьэль попаза, тбнгэ йогымыла... Икяна, ырвэзэм годымок, Губинлян Цярицбнбшкы 19 кэчыштй нянгеням ылы... Тбням бшкжят пиш рискуйаш йаратэм ылы... Ровота окса гйц пасна, йоген мимыкы, тюррк 50 тянгам мбйлаам лыктын пуш да артьельян кок ведбйра аракам шбндбш... Тилэц варажы 20 кэчыштй, 21 кэчыштй шуку радб нянгеням ылы,-манеш. Тбшак, мбнбй: «Тенят, ку срок гйц анзыц миэн шоеш, прэмивля лиэш» манам да социализбм вэрц тянгаш-тярбм договыр гишан, кыцэля мыштэм, кытырэн пушым... Лоцмын, шайаэмбм колыштал шалгышат: «Цэвэр лиэш гбнь, пыток палшаш сбрэдэ гбнь, 20 кэчы срокым договорэш анчыкташ лиэш» манын лоцмын кэлэсбш.

Кузьма шайажым пбтярбш.

Ти шайавлаам колын колтышымат, пиш сус лим да Кузьма дон коктын казбонкышкы погынымашкы пырышна.

... Погынымашты шуку шайышт-шайыш, сорэдэ л-сорэдэ, циланок ик ышышкы миэвбй:—Тагачы, 9 ця-шбн, кымшы № шалышкы кэяш да социализм вэр тянгаштярбм договырэш ки дбм пиштйш.

Социализъм вэрц кымшы № шал доны тәгәш-
тәрәш тәгәнһ договырым бштәш лиэвби:

„Мә 4-шы № шалыштыш ровочыйвлә, лоц-
мын дә Комсомол йәчэйкби вбц иәш планым
йәләрәк бәлбәмәшкби пыртышашланән, социаль-
изм вэрц тәгәштәрән, пәшәм ударный сәм—дон
бштәш кымшы № шалыштыш равочыйвләм, лоц-
мыным, комсомол йәчэйкбим үжбинә.

Мә бшкәжби тәгәнһ пәшәвләм бштәш сөрән-
нә:

а) Сталинград йәктә, штурма молы ак ләк
гынһ, тыр лиәш гынһ, шалым нгышакат
шагалташ ана сөрби.

б) Сталинград йәктә иктәләнәт әрәкәм йү-
әш ағыл, кү йүәш, шал гбц поктән колтымыла.

в) Шалым 20 кәчбштби нәгән шокташ.

г) Пәшәм бригадыдон бштәш, ик полкы
кәнә, вәс полкы пәшәм бштә. Лоцмынлан пал-
шаш старшый ровочыйым айыраш.

д) Шал йоктарышвлә лошты циләнок кол-
хозышты ак шалгәпәт, колхоз пәшәм, бәсәдби-
влә гач, погынымашвлә гач видәш.

е) Культур—польитьик пәшә шбндбмәш
йажо лишәшлык.

ж) Сталинград йәктә кым № стьона газә-
тбим лыкташ.

з) Ти договырым лачок бәлбәмәшкби пбртәнә
манын, мә, нблбмшби номыран шалыштыш
ровочыйвлә, лоцмын, комсомол йәчэйкби—ко-
мунист партбим дә кымшы № шалыштыш
ровочыйвләм пыт бнһәндәрәнә.“

Ти договырәш цилән кидбим пиштбшнә.

Ти погынымашток рабочкомым айырышна. Ра-
бочкомышкы: Мишкби, Соколов-ровочый комсомо-

лъэц-Кузьма попазыш, ниньлән кындыдәтәш Он-дрикань Лявксә—ровочый.

Ти погынымаш тәнгә куштылгын әртә, манын, мьнь омынәшәт уштәлам ылы... Погынымаш куштылгын әртьмьм кьзьйт ижь пәлән ләктьнәм. Кәрәк магань пәшәштәт, пәшәм йьбләрәк, чьнь ьштән колтымашәшәт кужын пәлэк-турәк пәшә ьштьмәш нәрйкок плучайымашым ровочыйвлә аныцок пәльшть.

Погынымаш әртәрём годым гьньәт, шалышты цилә хрәсәнвлә ылытат, шудышкы кәәш толын шоктынәшть. Изьш ирьрәк толыт гьнь, мол пәшәшкь кән толын поспәйәт. Кужы срокдон шалым йоктарат гьньәт, 27 кәчәш оксам вәлә плучайәт, ти шалымок 20 кәчьшть нәнгән шоктат гьнь, соикток 27 кәчьбавәльмөк пәшә тәржьм плучайәт. Дә тьлэц пасна ПРЭМИ эчә лиәш. Прәмижьм циләнок плучайьмы шөәш... Токына толмыкы, молы гьньәт, йүмәш годым молы, пашкудывлә погынымыкы, шайа прәми гьц тьнгәләлтәш, Прәми плучайьшым соләштат прамой ровочыйәш шотлат. Родньавләшкь молы кәмькәт тьдьм хваләт. Тәнгвләштәт йаратат.

— Алталымаш вәлә тәвә ьнчь ли,—манын Николай Спридонычәт попа.

— Тишть магань алталымаш лин кәрдәш вара?.. Мә тәльм шьргь пәшәм бригадыдон ьштәннәәт, роаш нормы 4 кубомәтър вәлә ылы, мә 6—7 куб. мәтърьм вазыктәниә. Прәмим пуаш сөрәнбят, алталымаш ньмат ьш ли доко. Шарга кәмьм, пинчәквләм, йалашвләм мәнмән бригады плучайән. Тишть ньмагань алталымаш лин ак кәрт, догьвырым ьштәш кәләшөк,—Мишкь маньы.

— Кәләш... ьштьшәш... Ма, прәми мәльм шәләш гьцә,—манын сәсләш тьнгәльвәбь.

— Шалышты, пйшә бштым гйдым, вадеш со
изиш подылаалма ылы доко. Тырхаш пиш шуки
бжәплә чучеш доко,— манын кәсы пандашан, йакшар
роколма гань нәрән ровочый, шайыл койка гыцок
кытыраш цацышат, тбды ваштареш попән пуэвбй.

— Йутәок тырхаш попаза... Вадныат, тбвә
подылаалныгат, шидялынт молы... Иүмәшбм бндә
мондаш кәләш,—манын, кыныбл шагальат, Михайыл-
ывәт попа. Ти шайажым мбныб: „дырәктбрлән“
кәләсәм манмәм гыц лүдбнәт вәкәт, попымыла чуч-
әш. Бшкә түрәшбжб тәнгә попа гбнвәт, „Ти ком-
сомольәцвлә агыл ылгәцб, подылашат лнәжб, бнәм
цәрб ылнәжб“—манмыла вәлә сынзә ыражшы ан-
чыкта. Изиш йук лыктәок шалгышат, вара шбвбиль-
вбдбм нәлбн колтышат, Вайскы докыла кәцә пар-
няжыдон анчыктал колтыш:—Вадны йүмбкәт ши-
дәлмб гишән тбләт шалышты вәр агыл, магань
котомка лаштыкәтвлә улы, погат шал гыц караг,—
манәш. Вәсбм нәлбнә, тә ганьдавләм моаш лиәш...

Цилән Вайскы былкб анчал шбндәвб. Вайскы
вуйым вуйыстык цикәнәт, тамам ныжиклән-ныжиклән,
котомкам погаш тбнәльб...

— Шидәл кашы, пйяныцәвләлән шалышты
лачок вәр укә. Анзыкыжымат кү йүәш, тәнгәок бш-
тымбйлә,—манын, ровочыйвләм анчал шбндбшәт Ми-
хивыр попаш тбнәльб...

— Ма кызыртәлтбл шалгәдә!—манын, завозна
докы миән шагалынат, Мишкб ровочыйвләм сбгбйрәл
колтыш.

Завознашкы цилән шбцнзәт, мырым вәлә мыра-
лтән колтәнә, мә кымшы № шалышкыла ыдырал-
ыдырал кәнә.

Изи потныкәш шбнзбн, Вайскымаат сирйшккә
лыктенә кодәвб...

Мыры йукиам колын колтэвят, кымшы № шалыштыш ровочыйвлә, качмы ло гыцок мәнмәм анчаш ләктэвби. Анчәм: кымшы № шалышты, йәл сага мәнмән йәчәйкбиштыш комсомольәц Калмик шалгал гуам лымжок Миколай ыләш, пиш пбисби тагышкат пырән кәйт, мә со Калмик вәлә манын сьгьбрәнәл. Тидым ужымат, мол комсомольәцвләәнәт анчыктәм:

— Калмик!—манын цилән сасләнә.

— Пәткьби, кәлтымәш!.. Михивыр.. тынбят тиштби ылат? Ба-а, опортуньист—Тымош! Калмикәт сасла.

Цилән шалышкы ләкнәйт:

— Ну, Калмик, тәнгәштәрәш договыр бштәш токәт толынна,—манам.

— Мә тиштби 6 комсомольәц ылына... тәнгәштәрбим договорым бштәш кәләш... манәш.

Лоцмынвләят, икәнә иктбштби дон кидым нәлбін колтэвят, тамам кытыраш тынгәльэвби. Ровочыйвләят, тәлбим икараш ровотайымвләштбим ужын колтэвят, шайам тәрвәтәнбт...

— Толда, колышталда,—йонгата когорак йукшыдон Мишкьби сьгьбрәл колтыш.

Шайышшы ровочыйвлә, комсомольәцвлә, цилән тидбм анчал шбндэвби.

Мишкьби бшкәжби, лотвләм сәртбм бабкәш тыкьләлт шагалын. Тидбн докы цилән йббржби миэвби. Кыдыжы шалгат, кыдыжы, царкәмвләәш шбнзбнбтәт, шбнзәт, йужшы Мишкьбн ышмаражышкы анжән шбндәнбт, тама ләкмбим оролән шбндәнбт машанәт.

— Мә, нблбмшби № шалыштыш ровочыйвлә, комсомол йәчәйкьби тынгәлмбдон, тәмдәм циләдәм шал йоктарым пәшә бштбмәштби тәнгәштәрәш ужбнә... Тәнгәштәрәш сбрәдә?..—манын Мишкьби циләм анжал шбндбш. Кәчәш йылән шбцшби, мижән,

Йолык-мәләк кымда оңжы бәлә кәчбә айарәш тойла тьолгыжалт колтыш. Йук лыкшат укәәт:

— Мә донна тәнгәштәрәш сөрәдә бинь?—манын әчә йады.

Калмик ти шайаәш анзыкырак ләктын шагалы.

— Тәнгәштәрбидә кыцә лиәш?.. йыләрәк пәшәм бштәш кәләш... Тәнгәштәрән пәшәм йыләрәк бштән колтәнә—маньы дә прәмивлә гишән әчә кытырыш. Прәми лиәш маным колын колтәвбә дә, ровочыйвлә скотыштышлаок тәрвәнән кәвбә.

— Мам? Кыцә? Магань прәми?

— Прәмижбим пуенок шоктат вәл?

— Алталымаш бнжбә ли...

— Пәрви тәнгәштәрбидәок пәшәм бштәнә доко...

— Мә тәлбимәт прәмим плучайәнә.., нымагань алталымаш бш ли...

— Тырлыда, изиш колышталмада, манмы Мишкын йук шактән колтыш,—ма сәмбнә тәнгәштәрәш сөрәнә, договыржым мбнә тәләндә лыдын пуәм,-манәш дә раскыды йукшыдон социализбим вәрц тәнгәштәрбим договорым лыдаш тбнгәлбә.

Цилән колыштыт. Кичкәш, лот чәлббим снасәш, вбт йогым сәмбнә тбкнбим йук вәлә шакта. Йәкбврлә мычкы шал шбнзә гбннәт, кого вбдәт шалым цббтбртәш цаца. Йыл вбдәт тәмәш дә тәмәш вәлә. Тәмббжб сәмбнә, йыләт йогашыжат когон талашымла вәлә чучәш. Мардәж мола кұшбцбнлә лиәшәт, шал лачок изиш тәрвәнбмблә чучәш. Кок кого шуран йәкбврлә вбт пындаштыш ләвбврәшкб кәрблт шбнзбнбт гбннәт, когон йогыш вбдәш шал тәрвнбмәшбим соикток кычән цәрән ак кәртәп. Шал тәнә изиш тәрвәнә гбнә, шалыштыш ровочыйвлә:

— Кыраләш... снасым изиш колталалмыла,—маньыт.

Кызыят гыныят, күшүцүнлө изи мардөж ләктят,
кымшы № шал кыралаш цаца. Тынгә гыныят, рово-
чыывлө тидым нымат ак анчөп. Мишкым пыток ко-
лышт шбндөнбт...

Мишкы договорым лыдын пьгәрышят, саслэвб,
икты кодтөок шайыштэвы... Вара, договорым йарык-
тән, цилә кидым пиштәш тынгәльэвы...

Тягәштәрбм договорәш кидым пиштбм жәпбш-
ты плотныквлә рәйвләм йарәктәнбт... Ик цаш әр-
тбшят, тәрвәйнәш тынгәлнә. Лоцмын, шалгым вышкы-
шкыжы кузән шагальат, пьтәрли мильицывлән гань
шишкыш дон шишкәлтән колтыш. Вара шайыштмы
трувам*) нәльят:

— Йако-о-о-р й-а!—манәш.

Нәл кльопыльшыквлә йәкбр кузым кичкы докы
кэвб, кодшывләжб бабкым сәрәш тынгәльэвы... Йә-
кбр лыкмы снас у, токо вәлө пижыктымб. Йәкбр
ләкмб сәмбнь, бабкы йбр пьтбрнәлтәш дә бшкә-
жы цызымла чучәш. Вара, пьтбрым сәмбнь, снас
кбргб гыц, пүжәлшы әдәмбнләок, смольы патькал-
тышвлә цилә снас мычкы ләктбн шынзбнбт...

— Бјат, снасәт пүжәлт шынзбн, йәкбрәт нәлб
виднб,—манын бабкы пьтбрыш ровочывлә ваштылыт.

Кльопыльшыквлә:

— Кылбаса!—маныт**)

Лоцмын сасла:

— Кльопай!—манәш.

Пәшә лошты гынь, пәшәм вәлө тумайымыла. Кызы-
тәт, тәвәш, шалым вәрбшкы шоктымы гишән тумайән

*) Рупорбм.

**) Йәкбрштыш снас пижыктым колцам шалыштә
«кылбаса» манят. Ти шайам колән колтбмбкы, нәлб йә-
кбрәдбм большы ләкташ ак кәлат, пиш когонок сусу
лин колтат.

шйэднэмэт, сиршкбйлдэт аңчалаш мондөнэм, сиршкбй аңчал колты шал улкбйлэ ольән тәрвәнн. Йәдәт, мбнь постоләмвә, аңчал колтәнбтәт:

— Тәрвәнәнә!-маныт, саслат.

Кужы—пиш каршан. Мастар лоцмынвлә вәлә шалвләм Кужы гыц куштылгын лыктын мыштат. Лотвләм ольән луктән, валтән, рәйвләм ходышкы колтән, лоцмынна, нблбмшбй номыран шалнам кәчбвәл 2 цәшәш Орәхбвбй йарышкы, Йылышкы лыкты.

Йылышкы дәктбн шонаат:

— Йакорйа!—манын лоцмын сбйгбйрәл колтышат, тбшәкок кльопыльшыквлә йәкбйрбм колтәвбй.

IV. КЫМШЫ НОМЫРАН ШАЛЫМ КЭРЭК МА-ДӘ ЭРТБМБЛӘ.

Айаран. Тыр. Кәчбвәл вәлнблә вәлә и з и ш пбйл лаштыквлә кайкалаш цацат. Тырыштәт Иыл вурс гань йаклака вблвәлән, йогымыжымат пәләш ак ли. Изи мардәжәш, вурсы гань й а к л а к а Йыл вблнәт, тамазар тбжәм йбйрбм пбйрбнзбквлә лин колт ат. Йыл кәчбдон йбйрә, кәчбжбй Йылым аңчаат, сусу ылмыла чучәш. Йыл йбйрә, Йыл ваштыләш. Мәәт, шалым кужы гыц лыктын шоктәннә дә, ваштылына.

Йыл вблнбй, и йогән кәмбкбй тәрөк, тәл үштбй паштәкәт, йыл вблкбй пышын молы пырән кәйәтәт, вбйт вбләц каранмат ак шо. Йыл вблнбй айаран годым кәчб сусуәмдә, мардәжән годым кого сөдбй ковлә вуйым нбйәлтәш толыт, машанәт. Тәгәнә кого ковлә ваштарәш пышым молы кычәтәт, пыш шипкә гань мадылдал колта...

Орәхыв йарышты качна молат, мбнь лоцмынын казбонкышкы кәшбм. Казбонкышты кымытын ылыт: Мишкбй, Михайлов дә, лоцмын.

— Кынамрак, вара, тагачы тәрвәнәш шанәдә? — манам.

— Тагачы тәрвәнәш кәләш ыlnәжы... качкыш йушбй әдбрвләят ситәлыкык ыlnәжы... Агәнт, төвәш, тагачок ынәжы тәрвәнй, — Мишкы манәш.

— Тагачы тәрвәнәшәт, лиәш ыlnәжы, дә вычалашат лнәжы, лоцмын манәш.

Тәнгәлә икәнә-иктй лошты шуку шайышт шын-збшнә. Шайыштмына лошток Миколай комсомольәц кыргыж пырыш дә шуләштйәл-шуләштйәл попаш цаца:

— Тывә, анжалда доко кымшы № шал Кужы гыц ләктй дә Орәхывәшәт ак шагал, манын, окньә ваш шалым анчыкта.

Окньә вашт мә анчал колтышна гбнә кымшы номыран шалышты ровочыйвлә цилән вәрән-вәрйштй ылыт. Шалжы шагалашат акат шаны, лоцмынат вәр-йштйжы шалга.

— Мәнмән әртәш тумайат... Акат шагаләп вәкәт, — манын лоцмынна кытыра.

— Әлдә тәрвәнәнә! — манын Мишкы сьгбрәл колтыш.

— Әлдә!...

— Поднймай йакорйә! — манмы чбнә сьгбрәлмй йукым колын колтәнйәт ровочыйвлә цилән түгб кыргыж ләктөвбй. Бабкым сәрәш тынғальвәят, цилән шайышташ цацат, маныт:

— Мәок догывырымат бштй дә мәок пачәш кодт!

— Кымшы номырыштыш лоцмынәт йажончиктбш.

— Әх, Калмик, Калмик...

— Колбасәл манмы йук шактыш.

Шалгымы вәржы гыцбн шал тәрвәнәш тынғальй.

Сирыштѣ шалгыш ошкывлӓ кѹшкылӓ йогымыла вӓлӓ чучӓш...

— Рә-ә-ә-эйи-и в го-о-оры-ы-ы! — Лоцмын сьгьйрӓл колтыш. Эчә изиш лиӓт:—Пльуху-у-у! камандым лоцмынок пуш.

Мӓнмӓн тӓрвӓнӓмӓнӓм кымшы № шалыштат цаклӓвӓт, тамалан бабкым пьтӓрӓш тьнӓльӓвӓь.

Лоцмын камандывлӓм пушат, шална Орӓхьявы йар гьц Малаха карӓмьшкылӓ ванчымыла, торӓш статын лин шьнӓь. Мӓ Мишкь дон вышкышкы кувышнаат:

— Кырык сир вӓлнӓь вьтӓт чьнӓрӓк йога, эртӓшӓт куштылгырак,—манын лоцмын попа.

Кымшы № шал Ильинкь турӓ лин колтыш. Мӓ-жь Тӓкӓрӓ пӓрӓвозы турӓкӓт эчӓ шотӓлнӓ. Ровочыйвлӓ иктӓт пьртьшкь пырышы укӓ, шайыкылаат анчалшы укӓ, цилӓн анзыкыла, кымшы № шалым вӓлӓ анчӓн шьндӓнӓьт. Кымшы № шалыштыжы лотӓтвлӓм лүктӓл шьндӓнӓьтӓт, шал чьнӓь дӓ чьнӓь вӓлӓ кӓь.

— Убирай рӓйи!.. Подньмай лоты-ы-ы-ы! — манын, лоцмын шьдӓшкьмьлӓок сьгьйрӓл колтыш. Ти сьгьйрӓлмӓштыжы: «Сойкток поктӓн шон, эртӓн кӓм»! —манын крозымыла чучӓш.

Кок кого лотвлӓм лүктӓл шьндьшнӓӓт, покшалан вӓлӓ ик изи лотым кодышна. Прохот кӓмьлӓок шал кӓӓш тьнӓльӓь.

— Сойкток эртӓнӓ!.. Пачӓш кодына гьнӓьӓт, мьндьйрӓнок ана кодт, ик вӓрӓшок миӓн шонӓ,—манын мол ровочыйвлӓлӓн Соколов попӓн шалга.

— Пӓтькь, мӓнмӓм пиш йажонок чиктӓвӓь бьшкӓлӓ!.. Малан мӓжь шагална!.. Малан шагална! Тошты сӓрнӓл шотымашнадон тӓнӓ пачӓш кодна ач... Кымшы № шал Сталинградьшкы молы анзыц миӓн шӓ

гьнӓь
мьлӓ

чьйв

Лоти
мьнӓ
лүктӓ
попа

пӓшӓ
кьрт
Кузь
дон
нажы
бьшкӓ

лиӓш
шанӓ

пӓрви
ылы
ровоч
маша
мӓн
гьнӓь

шалж

гьнӓь
вара!
пьтӓр
пӓн

гынъ, Калмиклән икәйә хвальшыжы улы, манын мбләм Ондрикә попа.

Казьонкы доны, Николай Спридоныч йбір ровочыйвлә погынәнбтәт, тамам аһвәт сорәдәлбт.

— Ма тәгә талашымыла? Шотонок линәжб вәт. Лотшым ма манын алултбмблә вара? Мазар рәдй мбнь йогәнәм, Жигульи кырыквлә доны вәлә лотым лүктән йогымыла ылыы докы.—Николай Спридонычәт попа.

— Тидб пәрви ылын. Кбзбт цилә пәшәштөк пәшәм чбнь бштәш кәләш. Шахтывлә, заводвлә, кбртньи корнвлә льәсбм пиш когон вычат,—манын Кузьма тбдблән попа.—Тиләц пасна, кымшы № шал дон тәгәштәрәнә вәт. Нинб гбц пачәш кодмыкынажы, намыс вәт. Нинбм мәок кәгәшәш ужбнә дб бшкәок әчә пачәш кодмыла...

Мбнь нинбн попымыштым колышташ вәлә линәм.

— Анзыкыжымат ровочыйвлән тәгәок шанымаш лиәш гынъ тәгәштәрбмәштб мәок сбгәнә! — манын, шанән шалгәм.

Цик ала гбц, Тумәр гбц шалвлә тәрвәнбмбкб, пәрви ровочыйвлә әрәкәлән со Ильинкбшкб пырат ылыы. Кбзбт, Ильинкбм әртәш тбгәлбнә гынәт, ровочыйвлә пәрви тиштб әрәкә йүмбштбм мондәнбт, машанәт, әрәкә гишән шаналтышат укә. Кбзбт мәнмән шалыштыш ровочыйвлән цилә ик ыш вәлә: кыцә гынәт кымшы № шалым поктән шон әртән кәш.

Мәнмән шална пиш кәә, дә кымшы номыран шалжы мә гбцнәәт әчә чбнь кәмблә чучәш...

— Мәнмән кугузаәт, шалвләм 25 и йоктарән гынәт, токо школ пбтәрбш лоцмынымат ак шош вара! Кымшы № шалыштыш лоцмынжы шкәлым токо пбтәрән гынәт, махым ак пу,—манын Молалов попән шалга.

Мәнмән шалыштыш лоцмына, йыдым вѣт кого гынѣт, пѣрѣкатвлѣ гѣц шѣкләнѣ тама, лотвлѣм когыньѣк колтыктыш.

— Кымшы номыран шалыштат сойкток колтат, лотдѣ йыдым кѣш шѣклѣнѣмѣлѣ,—манѣш.

Йыдым проходвлѣм анчаш пиш йажо, мѣндѣбрнѣ тамагань звѣр, кок шѣнзѣжѣм вѣлѣ сотѣмдѣрѣн шѣн дѣн, толѣш машанѣт. Вара лишѣлѣмѣш лишѣлѣмѣш дѣ шуткѣн ѣртѣн кѣѣ. Ти вадны йыдым ровотайѣмѣ бригадышкы мѣнь попазѣнѣм. Йыдым ссасламар стольцѣ Шавашарым ѣртѣн кѣшнѣ.

Сотѣмѣ вѣкѣлѣ мѣлѣм амалаш цѣрот шо, амалаш вазым... Тамазары амалѣн колтѣнѣмѣт, йукуым колам

— Качкаш кѣлѣш, вара ѣчѣ изиш амалѣн кѣрдѣт, манын—Кузьма мѣнѣмѣм кѣнѣлѣтѣ.

Тугѣ лѣктымѣт, шѣргѣм молы мышкым, казыонкышкы шѣргѣм—савыц пиштѣш пырымѣм годым, вышкышкы кузымѣ доны, равочыйвлѣ погынѣн шагалым ужим. Тамам анчат, шайыштыт. Маныт:

— Шоат тѣвѣл Чуктѣ вѣлѣ кѣѣ...

— Аражы вѣлѣ чуч кайѣш...

— Йыдымѣт кого лотвлѣм колтыдѣ ылын, покшал изи лот донок кѣн...

— Бѣрвѣзѣ лоцмын манок..

— Рискуйа...

— «Кымшы номыран шал гишѣн шайыштытыш» манмаш ышышкы толын колтыш. Ти нѣж вѣдок, йыл ѣлкѣлѣ анчал шѣндѣшѣм. Мѣндѣбрнѣ, кок казыонкыжы вѣлѣ кайѣш, кымшы номыран шал йога. Мѣлѣм, тѣ намысын чучын колтыш, тѣ тѣгѣ вѣлкѣ шѣдѣшкѣн колтышым...

Анѣн шалгымашкѣм Мочалов ашкѣт мишѣт:

— Малан вара кодына?—манын йадым.

— Эх, мать твойу!.. Пэчэнку!.. Мбнь лоцмын докы йадаш каштымат, йукымат ёш лык,—манэш.

Ровочыйвләм шбкэденок, пумага докы пырышымат, анчэм: стьона газетбм лыктыныт. Лбмжбй „ПОКТЭН ШОН ЭРТЭН КЭНА“. 1-шбй №. Улнбй-рәк тәхәнб картын: кымшы номыран шалым чәльән-әт, проход кәй; мәнмән шалжым ир-имнбй*) шывшәш, паштәкшбй ик ровочый сәвбй дон лывша гбнбәт, тбдбжбй турнайән шбнзбйн...

Сирбймәшвләмәт шуку сирбймбй.

Шайыкыла анчал колты, Кузьма шалгалта:

— Йара вәт? манэш.

Мишкбй толын шагальәт ваштыләш:

— Картынвләштбймәт тумайән лыктында вәт,— манэш.

Ровочыйвлә кыдыжы качкаш кәвбй, кыдыжы— головкы йәлвәлән палшаш. Стьона газәт торан иктәт ёш кодтәп. Мбнь ләм шолтым вәр шайылан шбнзбйнәмәт, кымшы номыран шалым поктән шоаш шанән шбнзәм... Тәвә, изиш лиәт, вышкы гбц лоцмынат валышат, пбтәрли йбйрвәш; „иктәт укә вәл?“—манын анчал колтыш дә лыдаш тбнгәльбй. Вара, изиш лиәт, лоцмын тама лин колтыш, вышкышкы кыргыжынок кузән кәш...

— Рә-ә-ә-й-и-и в г-о-о-о-р-ы-ы-ы!.. л-у-у-у-у-ги-и-и-и-и!.. манын пиш чбнь, кужын сбгбйрәл колтыш.

Рәй колтыш ровочыйәтвлә ак поспәйәп дә, кого трубажым нәльәт:

— Ма, токорак вәлә пәшәм бштәдә ма?! Мать вашу!.. манын вырәшәш тбнгәльбй. Вырсыш-вырсыш

*) Осёл.

дә, казёнокы докыла сәрнәльәт:—Мам шынзәт най-арнывләлә... подньймай лоты-ы-ы!—манәш.

Ровочыйвлә тидём вәлә колын колтәвби, тагынам ти шайам вычәнбт машанәт, ик әдәм гань, кыргыз ләктәвәт, бабкым кыргызын сәртәш тынғальәвби.

Пәл цәшбшты, мәнмән шал, кок вәкблә кокалы рәйбм шылдырла колтән шбндәнәт, кок кого лотым лүктәл шбндәнәт, буксир проход кәмбләок чбнь кәәш тынғальәби...

Камски Устыы гыц үлнбрәк, Камы әнгбр Йылышкы йогән ләктәш. Камы әнгбр йогән ләкмбжби Йылышты вбц киломәтыр гыт пәлби. Йыл гыц йогыш вбдшб—сотырак, Камы тбц ләкшб вбдшб—лвә-вбрәнрәк статьян.

Качкаш шбцнәәт, Ньиколай Спридоныч:

— Ку пбтәрли вәлә йога, тидбн турә ош оксам вбдбшкб шумыла... Ку оксам ак шу, тбдбм уштб-мыж кычаш тынғәләш—манәш.

Мбньжб тбшәкән.

— Пбтәрли вәлә мбнь имәштб йогәнәм гбньәт, уштб-мыж кычыдә доко,—манам.

— Мәнмәм кычаш уштб-мыжын силажы ак нәл,—манын Михивырәт ваштыләш.

— Ә-ә-ә, тырлыда докы, когораквлән шамакым вәлә идә колышт, әчә әшбндәрәш шодал!—Ньиколай Спридонычәт манәш.

Артәльбшгтб пбтәрли йогышывлә, кбшән гыц пыртыманьәквләм, мәшәквләм лыктын-лыктын, вбдбшкб оксам кбшкәш тынғальәвби:

— Вбт кыва, худа цәрәт гыц ытарок,—маныт.

Тагачы кәчб гыц пақылажы, мә, комсомольәц-влә, нүштбләш дә кәчб мычкы цәрән, трустикдонок, пәшәм бшштәш рәшбшнә.

Ти кок сутка укэрäkыштырак, кымшы номыран шалым шона ганьок, эртэн кэяшбжы ак ли. Иужнам-жы пачэш киэн кодына, кымшы номыран шал эртэш нгыгыцэат вольам ак пу...

Паша ёштёмашты вэрэмә пиш йылэ эртя. Анчалат ат шокты—ирок, вады, йыт. Ик кэчы эртя, кок кэчы, кым кэчы... Арня. Вэрэмә эртымбы сэмбнь, ёлбёмашат эртя.

Лэнын шачмы алам Ульйановским эртэн кэшнә...

Шиловки... Сэнгильэя... Хрәшовкы пристинвлә эртэн-эртэн кэат... Улкыла йогымы сэмбнь, йажо дә йажо сәндәлык пачылт мимыла вэлэ чучэш. Кырык сирбшты гыньят, Йылымбал сирбшты гыньят, лач кого кино-картынлөок вәрвлә вашталт миат. Кырык сирбшты кэмбй годом, солавлә эртят, нырвлә жаргын, шимбн кайыт, нырвләшты колхозвлән цуан-цуан пашам ёштёмвләшты кайэш... Иужжы вэрә. Йыл тырбшток ышкал, шарык кытөвлә каштыт... Марйавлә: мыным, шбшәрбим, ум кэчынь пышын выжалаш миат.

Кожла сирбштят, кырык сирбштят завод, фабрик строймашвлә кайыт... Изиш вэлэ йогэт—строймаш кэя, эчә изиш йогэт—эчә иктә магань строймаш. Йырвәш пиш кого строймаш кэя. Ти угыц шуку завод, фавриквләм строймашет сәндәлыкнәм хрәсәнвләмәт социальизым сэмән ёлбёмашкы сәрәл колтат.

Иужшы солажы, садывлә лоштэт, пәлэдбш лоштыш мадыш солалаок чучэш ёшкәлә. Шуку вәрәок, садөтвлә пәләт шбизнбят, ошын, жаргын вэлэ кайыт. Йылымбал сирбштят, мә доньшна гань шбргбвлә укә, йырвәш—халавлә, солавлә заводвлә. Йыл мычкы. йырвәш; проход, бәльән, баржы, шал вэлэ. Тамазар шалым мә эртәнә, тамазар шал мәнмәм эртәнбт...

Йыл тйрвләштй, ошмашты коллоәцвлә, амашым бйштән шбндәнбйтәт. ййрвәшок кайыт. Кашар мәнгы мычашвләштй ййригәвлә, кәлдәвлә Йыл тйрйштй кошкән кәчәт...

Колоәцәтвлән кого лаваләтвләм бйбшбйвләмок нәлбн,шолтән шбндймбкй, кол шәл ләктйн шбнзәшәт, ләм вйлнбжй ши оксавлә каштыт машанәт.

Комсомольәцвләм әрнәштй пәләшәт ак ли, топылоток цәрән каштын-каштын, цилә кәпйштй той гань лин шбнзбн, кәчәш тьолгә вәлә кайәш...

Пйтәрли, комсомольәцвлә цәрән кашташ тбнгәльвәйт, шалыштыш ровочйвлә ваштылыт, мыскылат, маныт:

— У, намыстымвлә!..

— Вйт вйлнй кайышланымашәш йымы наказа...

— Цәрән каштын-каштын штурмам идә канды!

Кым-нбл кәчбй цәрән кашмыкына, ровочйвлә привикнәш тбнгәльвбй, мыскылымашымат мондәвбй... Шалышты дә вйт вйлнй, нима гйцәт утла, штурма гйц лүдбйт.

Пльос йажо вәрйштйжй, ровочйвлә амалат, йужшы кнбйгәм лыдыт, йужшы шәшкбйлә мадыт. Тунб тбгыды бйвйрәнәт, шукужы пөртбйшток бйләт...

Мбнь, йәрсймәм йбдә, со вышкышкж кузәм, со „кугузан“ пәшәжйм анчәм. Вышкы гйц ужашыжат мбндйркй ужмыла. Анзылнына кымшы номыран шал со кайәш, шайыкылана анчалмыкат шалвлә со кайыкалат. Икәнә, „кугуза“ докы вышкышкы кузәнәмәт, шайыкыла тамам шуку анчышымат, бшкбмнән шалышкы кичкй докы тамалан анчал колтышымат, кичкй сага цәрә әдәм кимбм ужым. (Кичкбйвлә докы, кльопыльшыквлә гйц кач, иктәт ак кәп, тбшкбй кәмбкбй вырсат)

— «Ку вэл, йәл гыц йывырт монгырым калыа? Тидй йәл гыц намыслана ач, манын шаналтышым. Вышкы гыц валшымат, кичкй докы ольән ми. Анчәм: кичкй сага Ныколай Спридонович, пандашыжы вэлә комдык шагалтән вазын, кийә.

— Кальәт гыцә?—манын йадымат, тидй тйрүк кйньбл шйнзй дә мйньбм анчал шйндйш.

— Пәтькй,-манәш,-йәлән ит кәләсй. Тәмдәм анчәмәт, йәнәшәт пиш йасы, цилән-здоровыйвлә, кәчәш йылән шйцшйвлә ылыда... Топылот ирок, вадәш нүштйлдә. Мйньәт калыаш, нүштйләш тйнгәлынәм,-мәнәш. Толыкы йәлән ит кәләсй.

— Кәләсәш ам кәләсй дә... калымәтшйм соикток ужыт вәт, тиштй нымат ййвйрт йштәш ак ли-манам.

Жигули кырыквләшкй миән шона. Кырыквләштй вәлә, магань йажовлә ылыт йшкәлә! Ти кырыквләм поәтвлә, кнйгә сирйшйвлә ужмыкышты, ик кйжгй кнйгәмок сирән кәртнәштй: (мйньәт сирәш цацәмәт сйңцәмдон ужмы ти кырыквләштйм сирәнәт, цилә-ок ам кәрт. Ти гишән ти кнйгәәм лыдшы мйньбм простыдә ак кәрт).

Шаллан йогаш пиш йажо. Пльос пиш төр.. Шалат пиш кәә. Кырык сирйштәт, Иылыбал сирйштәт, күкшй кырыквлә кайын шалгат. Шал дон йогым годым, кого карәм пындаш гыц йогымыла вәлә чучәш. Жигульи кырыквләм Йыл вйләц анчәтәт, кырыквләштй жар ләгән-ләгән чучыт. Жар шйргән кырык куза дә вара төр лапата вәр кәә, вара эчә кырык... Мйндйрц анчәнжй, ти кырыкын тйржәт, мычашыжат укә, машанәт. Жар шудан, кого ләгән алыкла вәлә ти шйргйжй чучәш. Лач мычашыжы пйәл ләәш лимйлә кайәш...

Иужы вара шйргй кэа-кэа да пиш тура йырлан, кырык нэриквлэштй пиш туран кого башны ганьвлэ шалгалтат... Тидй цилэ кў ара, льэвастыр кырык. Ти кырыкым йу р а т мышкэш, мардэжэт йфылэ, йурат, лымат шылымыжы сэмбнь йоктарэн мышкын кэаш цаа гбньат,— «Мбньым нымат сбнгэн ак кэрдт» манын, шалгымылаок тэгэнь кырыквлэштй чучыт. Тбнгэ шанэн шалгымыла чучыт гбньат, тэгэнь льэвастыр, кў кырыквлэмат эдем сбнга. Ти кырыквлэ лишнй пиш шуку цэмэнт завогвлэ улы. Льэвастыр кўвлэ гбц цилэ цэмэнтйм бштэт.

Социализмэн промышльеностьэнэ кбзйт цэмэнт пиш когон кэлэш. Ти гишэнок, ти кырыквлэ донат, молвэрэшй ганьок, кыткы ганьок эдемвлэ шолыт, пэшэм бштэт... Кў капайым продон ыражым бштэн колтатат, дынамитйм вэлэ пиштэт: Лаштыквлэ вэлэ пыракын шагал кодыт, кў кырык шэлэнэн кэа...

Жигульи кырыквлэ эртэвй... Самарыат... Сызрайбат пачэш киэн кодэвй...

V. ШТУРМА

Кэчй айаран, пиш шокшы, молнамшы гбцэт когон бйрйктймйлэ чучэш... Вады вэбйлэ, пблвлэ лэктбкэлэш тбнгальэвбй. Шбцмбй годемжы, тамагань кого шим кырык лбвэккй кэчй валымылаок чучы... Ик цэш жэп вэлэ эртбш, ти кого кырык гань шим пблэт, тамагань пиш когон лудбшлэок куза...

Ровочыйвлэ ти пблбйм пэлэтэт, вэсэлэок агылэп. Тэгэнь пблвлэ нинбйм йкэнэ вэлэ агыл, однэрэдкй — дон кэмбштй годем сирбшкбй пыртэн шбндэнбт.

Тэгэнь шим пйвллэ, иканя вэлэ агыл шалвлэм шэлэтэнйт. Тэхэнь пйвллэ, Йыл вёлнйш бурлак влэ-
лэн, тагыж вёлнйш моряквлэлэн шукы эхсыкым
анчыктэнйт. Тэхэнь пйл годым Йыл вёлэн йамшы-
жат икты вэлэ литэ...

Цилэн ровочыйвлэн ик шайа вэлэ:

— Ти вадны штурма лиэш... маныт.

Лоцмынат молынамшы гань вэсэлэ агыл.
Снасвлэм, йакыр чальмашвлэм, лотвлэм, кичкын уат-
ным цилэ анчэн лэктэш шудыш. Лоцмын бшккэжы вэсэ-
лэок агыл гыньят, штурма гыц шэклэнымбыжы нымат
пэлэш ак ли.

Хыдыртбшян, паштыр гань йур пырыш. Кола-
шат нымат ак ли, мардэж лэктын шынэбн. Шынэя
шыралашат ак кай, пиш когон пйцкэмбш. Лоцмын
торанжы йори адэмвлэм шагалтэнэт, мам кэлэсэ,
тэйдим, ти ровочыйвлэ кэйтэт, артвэлын кэлэсэт...
Пиш когон пйцкэмбш гыньят, анцылнына кышты
— тиштэ, тымат-тымат тывлэ кайыкалаш цацат. Ти
тывлэят ак кайэп ылгэуцы, шалжат, тамагань
пйцкэмбш ыражкы, мугырэп кэмблэок чучнэжы...

Кок вэл кого лотвлэм, покшал изи лотым, снас
кыдын кытышкы шоэш колтэн шындэннэ. Кого мар-
дэжэт, шэлэтэн шумылаок шалнам лывша. Иара эчэ,
мардэжшы торэш агыл, Йыл кыт мыч лывша. Торэш
молы ылгэуцы, йакыр мычкы лимыкэт, шалжымат ти
когосилан мардэж сирбшкы кузыктэн шынден кэрдэж.
Кого ковлэ ваштарэш шалахай рэйвлэм цилэ колтэн
шындэннэ, дэ Кырыксир гыцэт пльухывлэм пуэм
шындымы... Ошма нэрвлэ молы укэ, шал сирбшкок
ми гыньят, пырэнюк ак шыц, тидын турэ кэлгы,
тидым лоцмын йажон пэлэ: Ровочыйвлэн шайам
туня нымат колаш ак ли.

— Мам тэгэжок талашымыла, йәкбiр мычкы шагалшашат йара ылнэжбi, кү мәнмәм шиэш, кү тэгэжок покта вара?—манын ровочыйвләм Ньиколай Спридоньч йышкыра.

— Штурмаат, штурма агыл тамам тбвэш талашта, манмы казбонкы лык гбц шактыш...

— Лоцмын бiшкэок пәлә... пбтәрли йогымыжы агыл... манын Мочалов ровочыйвләм сәмәләш цаца.

Молы ровочыйвләжбi шукужок йукумат ак лыкәп. «Штурмажы эчә шуку шалга вәл?.. Кынам цәрнә вәл?» манын йадмыла, икәнә-иктбштбм анчән шбндәнбтәт, шалгат.

Казбонкы амаса доны стьонаэш тбкбләлт шагалынат, бiрвэзбi ровочый, бiшкә турәшбiжок тамам тумайән шбндәнәт, вблкок:

— Тэгәнб ковләштбi эчә шуку шалгат вәл?—манәш.

— Комсомольэцвлә паштәк кит лүктәш йажо... Тәнгәштәрәш кидбм лүктәт... шалым нбгышакат шагалтыдэок казбонкы охолошты кбзбйт йактә йук лыктэок шбндбшбi Хөдөркә ббмән тоша мары, шарык тавы гань үпшбм шагалтән шбндәнәт,—ти штурма вашт ровотайаш мбнб нбгышкат ам кә... Вуйәм коктыок агыл вәт...—манбы.

— Лачок, лочок, рун нәр комсомольэцвлән ша-йам колыштыт, манын Ньиколай Спридоньч кбнббл шагалы.

Түнб мардәж сәдок рүжгә, түнб вахтышты, кут әдәм сәдок, мам бштәш кәләш лоцмын приказвләм колтыштыт, шалгат... Кынам-тинәм кыдыжы казбонкышкы пыралытат:

— Ой-ой-ой, кого мардәж!—маныт...

Ти „ровотайаш ам кә“—манмы шайавләм колын колтышат, кбзбйт йактә тырым шбндбшбi Машкы,

кѣнѣбѣл шагалы да шокшым кѣргѣлтѣш тѣнгѣльбѣ,
кид вургыжы-миж вѣлѣ. Пудан киргань мышкын-
дыжым кормѣштѣн шѣндѣшѣт, шѣнзѣм вѣлѣ йылатѣн
шѣндѣн, йал гѣц йалым шоѣн нѣльбѣн, Хѣдѣркѣ докы
тидѣ миш. Хѣдѣркѣ турѣкѣшкѣ шоат, Хѣдѣркѣм
туран анчал шѣндѣш. Хѣдѣркѣ лишкок мышкындыжым
нѣльбѣн миѣ дѣ:

— Кулак мырызы, тидѣм пѣлѣт, ма?!-манѣш.

Хѣдѣркѣ тидѣм вычѣдѣ дѣ, цѣтѣбрѣ вѣлѣ.
Мишкѣн мышкындыжы Хѣдѣркѣлѣн штурма гѣцѣт
лѣдѣш. Мѣжѣт Мишкѣ гѣц тидѣм нѣгынамат вы-
чѣдѣлна. Хѣдѣркѣм Мишкѣ цѣвѣвѣ игѣлѣок тавыклѣн
шуа ылы да, ти нѣжвѣцок лот доны шалгышы
вахтѣылынѣй кыргыж пырыш, бѣшкѣжѣ шѣлѣштѣлѣш
вѣлѣ, мычкыжы вѣт йога:

— Кырык сир лотым... кѣрѣн шуш!.. лот...
снас... Йыл пындашѣшок кодыныт... Лѣм шолтым
сага кишѣ цѣпѣм запас снасѣш лоцмын йѣлѣрѣк
йѣлштѣн кодаш шѣдѣш... манѣш.

А-а-а-й-й-й-а-а-а-а! — манын Мишкѣн йук шактѣн
колтыш.

Ровочѣйвлѣ цѣлѣн тыгыр вѣлѣ, цѣрѣ вуѣа
пѣшѣшкѣ кыргыж лѣктѣвѣ.

Лоцмын шалгым вышкы гѣц тама йуквлѣ шактат,
нѣмат колаш ак ли.

Пѣшѣ бѣтѣмѣнѣ годым, валгыncyш кайын-кайын
колта. Валгыncyш сотѣмдѣрѣн колтымкыжы, сирѣштѣн
тамагань солавлѣ, Йылышты шалгыш баржывлѣ,
вышкышты шалгыш лоцмын, пакын, ошкѣрлѣ — цѣлѣ
икѣнѣштѣк кайын колта дѣ, мѣнгѣшок, йамын
кѣмѣлѣок, пѣцкѣмѣшѣшкѣ пырѣн кѣѣт...

Валгыncyш паштѣкшок хѣдѣртѣнш рашкалтым
йук шактѣн колта.

— Кы-ы-ы-чы-ы-ы-д-а-а-а-а!...

— О-о-о-у-у-у-х

— Эшо-о-о рази-и-ик!. Эшо-о-о ра-а-а-э!.. Эшо раз-э!

Валгынзыш сәдок валгалтәш. Хәйдәртбш мбн-дәбрнәлә шакташ тбгәльбш.

Мочалов дон икарашок снасвләм шывшына дә, тиды мбләм кыцә кәрдәш тбнгә саслән:

— Шукә-э-эш а-а-гы-ы-ыл, шту-у-урма цәрнә-манәш.

Изин шайыштын сойток нымат колаш ак ли.

Йур тырлаш тбнгәльбш. Мардәж вәлә сәдок цәрнән ак кәрт. Кого ковләәт тәрвәнән шбнзәйнбт дә, маткышкынаок лывшал-лывшал шбндәт. Кого шим пбл әртән кәш. Кышты тишты, шүкшб луды мбжәр ганьы пблвлә ло гбц, шбдәбр-влә кайыкалалаш цацат. Ровочыйвлә, шбртб пбрцәт котдә нөрән шбнзәйнбтәт, тыгыр йалашвләм ваштал-тылыт...

Кузьма токәм мишәт:

— Пәтькб, анчәм, анчәм, кышты вара, Тымош ак кайыш? манәш.

— Головкишкы молы колтыдәлбт? Кышкы вара кәә?—манам.

Ирокәш, әртбш вадны штурмаат литә машанәт, сәндәлбк тырлән шбнзб. Кәчб айаран пиш цәвәр, молнамшы годшыла вәлә тбнгәок ах хбрыктб, кого йурәт паштәк, сәндәлбк лывыргырак шалга. Сир гб-цбнлә изи мардәжәт шуды пышым, пәләдбш пышым канда.

Вадныш штурмаәш шалнан нбл рәй пыдыргән. Ик лот дон снас Йыл пындашәш кодыныт. Тбнгә гб-нхәт, шал сойток шагалтә, со үлбкблә йогән.

— Кымышы номыран шална, вара, кышты?—манын, рәйвләм чиньбмәштб Михивырә шбндәрән пуш.

Рэй чиньбш ровочыйвлä цилä—Йыл үлкылä, Йыл күшкылä вьртэш анчаш тьнгальвөвй. Ньгыштат ньима салат ак кай. Цилäнок штурмаэш пьтөнбт машанэт. Кышты-тиштбй проходвлä вэлэ кайыкалат...

Штурма лимаш ик кэчбшток мондалты, шалышты молнамшылаок бльбмаш кэя. Вадэш цилän маткышкы лäктын шбнзбйтät, солаштышлаок ройочыйвлä мам-шон шайышт шбнзят, алталэн мыштышыжы—алталат, йужшы салтак служвавлäm шайыштыт, бурлакэш кашмывлäm бдбрämшвлä докы кашмывлäm онгырәшнät.

Тыр вады годшы гань вбт вблнб йажо укэ. Тыгыды шбнгä укэ. ибйрваш тыр. Кужынэрвлäят лäктын ак шоктәп... Шбйргбй лишнбй йогэт гбнь, кэк йук шакта. Шбйжвбйк шишкалтән—шишкалтән колта. Сола лишнбй—йогэт гбнь, кбтö колтым йук, ышкал йук, шарык лавыжмы йук шакта. Тидбйвлäm қолатат, солашкынаат мбндбйр агыл, солана гбц Йылышкыжат лач йäригä лоаш вэлэ валаалмыла чучөш. Изиш рбймälгаш тьнгäлмбкбжбй, сола лишнбй йогым гоным, кармунь йук, бдбйрвлän мыры йук, саслән—саслән куштым йук солавлä гбц вбт нблкбй шакташ тьнгälэш. Бдбйрвлän вбцкбж мыры йукуштым колын колтымыкыжы, йаратым бдбйр ышэш төрök вазын колтä.

— «Тагышты тәнэок мыра вäl... Тä йыт кбтöштбй, мырән ваштыл, вэрэмäm эртäрä. Аньät, мбньжбмät мондән? Аньät вэсбмät йаратән шбндән? Тбнгэ агыл. Ксәнбй вэсбм ак йараты. Ксәнбй тэгәнбй агыл манын шаналтәш...

Бдбйр, млояэцвлän йукум колмыкыжы, йбйләрäk шалым йоктарән кодышашат, йбйләрäk бйрвэзбйвлä докы, бдбйрвлä полкышкы, йыт кбтöшкбй кәшäш манын шанымылä.

Мянман шалыштына кармунь улы дэ, талыанкы вэ-
лэ, тиды́ двух-рэдкым шон ак кэрт. Южнамжы куш-
ташэт молы талыанкы донок парым пуэннэ. Ёрвэзы-
влэ кушташ тынгалытэт, когорак ровочыйвлэят тэр-
ванэн кэйт... Мочаловын куштымым анчаш пиш йажо,
тиды́ мырэн кушта:

Кэрдэш гыньят бшкэок,
Агэш гыньят бшкэок,
Эдэм ваты́м тыкалтэла́м,
Эдэм ёды́рэм тыкалтэла́м...

Варажы пакыла тынгалэш:

Так тавачок тавачок,
Шывшылана дэ тагачок..

Дэ мол потыкавлэмэт тиды́ мышта...

Саратовымат эртэн кэшнэ. Сталинградшыкы
шоаш 500 километр нэры́ вэлэ улы. Саратов ала йактэ
12 кэчы́ йогышна. Шалыштына цилэ кызы́т йактэ
йажонок кэя. гүмэшвлэмэт цаклаш ак ли. Лоцмыны-
мат цилэн колыштыт. Кынам-тинэм погынымашвлэм
бштты́кэ хэнэ. Комсомольэцвлэ ны́л стьона газэты́м лык-
тыныт, кого халавлэшты́: кныгэвлэм, журналвлэм, га-
зэтовлэм топылот нэлы́нэ, культ-фонд окса эчэят улы.
Газэтовлэм лыдынаат, ёлы́мэш гыц кодмыла ана чуч.
цилэ увэрвлэмок пэла́ш лиэш. Тэвэ икты́ вэлэ худа-
кого халавлэшты́ „Лэнын Корным“ ак выжалэп дэ
„У СЭМ“ журналы́мат ужаш ак ли. Ёнде, комсомо-
льэцвлэ вэлэ агыл пэл ровочыйвлэжок цэра́н каштыт,
шукыжок трусик укэят, йалашым вэлэ кэргэлтэн
шбндэны́т. Мэ цэра́н кашмына гыц пасна, цилэ ро-
вочыйвлэмок кого халавлэ дорц эрты́мбы годым, ош-
машты́ цэра́н пэрдэлы́ш, калышы́влэм ужыныт, цэ-
ра́н бшкы́мым здороваэмдэш ны́мат ак намысланэп...

— Кым-ны́л кэчы́шты́ миэн шона,—манын, ро-
вочыйвлэ сусу лин шынэ́йн, шанат.

Увэк, Шахматовы: Синьэнькийэ. Сосновкы, Мордовкы пристинвлэм эртэн кэшнә... Сталинградшыкы шоашат кәчывлә вәлэ кодыныт. Шукат агыл **СТАЛИНГРАД**. Шукат агыл тоғына мнән шомыла. Шукат агыл, аһәт, цилә йыл мычкыжы, шал йоктарымаш пәшәштәй, пәйәрлиш прәмим плучайыгыла. Тәйнәм вара мәнмәм цилә Союзна йәр пәләш тәйгәлбәт, тәйнәм вара, аһәт, газәтәш патрәтнәвләәт ләктәйт. Тәйләц утла, Ксәнью пиш когон сусу лиәш.

Золотойә пристинәйшкәй шоаш годым, вады лиәш тәйгәлбәй. Йыт штурман годшы ганьок пиш когон пәйцкәмбәш лин шәйнәй.

— Ма кәлтәймәш вара?! Пәйцкәмбәш сәндәлбәкәк ак тол?— манын ваштыл-ваштыл — Михивыр вышкышыкы кузыш.

Лоцмын, рупыр мычкы головкыштыш ровочыйвләлән попа:

— Йыдым головкышты йәжон анчыда, пәйцкәмәйштәй изи тывләм ужыда гәйнәт, мбәләм кәләсәйдә,— манәш.

Күлән амалаш цәрот шон, казбонкышыкы амалаш пырәвәй, күлән вахтышкы кәйш—вахтышкы кәвәй.

Йыт гәйнәт, лыдшыжы-кнәйгәм лыдәш, шәшкәйдон мадшыжы шәшкәйдон мадыт, пәшә пәрвишәләок кәй, ныма вашталмашат укә..

Кыды тидәйжәй амалән кәвәй, кыдыжы вазынат шоктыдәлбәт, головкышты тама йуқвлә шакташ тәйгәлбәвәй. йуқым колын колтышымат, амалаш вацдымы ровочыйвлә сага мәйнәт йуқвлә шактымаш кыргыжаш тәйгәлбәйм . Чләнә гәйц чләнәшкәй, шалман влә гач кыргыжмы годым, шайавлә, саслымашвлә лишбәләмбәт вәлэ, маныт:

— Снаснвләштѣм рәән колтышаш!..

— Матъ вашу...душу...

— Мам тѣ... лоцмынжы анча вара?

— Р-у-у-у-у-б-и-и-и...

Дә әчә молы шудалмы, саслымы ырсәдәлмѣ йуквлә шактат. Йук лишѣләмѣ сәмбнѣ, кыргыжмаш-тәт тыл лишѣләмәш.

Кыргыз мишнә, йәкбѣр мычкы шалгыш шал вѣл-кѣ мәнмән шал пырән кәнәт, саслат ылын. Ырсым йук сага, тамагань прәннә, ханга кѣрмѣ йуквлә шак-тат...

— Әх, кәлтѣмәшвлә! цилә рәйвләм бндә чиән кийәт ач!—саслат. Йылжат кузән кәә машанәт, ыр-сәдәлмѣ йук вәлә.

15 минут нәрѣштѣ, йәкбѣр мычкы шалгышы шалгә, бѣшкѣмнәнгә, цилә рәйвләм пыдыртән әртән кәшнә.

Анзыкыла рәйтә кәйш ак ли.

Мам бѣштѣмѣлә? Головкиштыш ровочыйвләм ци-лән ырсаш тѣнгәльвѣ:

— Мам анчәдә вара, кәлтѣмәшвлә, тылжым уш-тәлдә ылын кыцә?—Нѣколай Спридонычәт ырсән йадәш.

— Мә вахтыльныйым шагалтәнә ылы—манын головкиштыш ровочыйвлә ырсымаш гѣц ытлаш ца-цат.

— Вахтыльныйжы кұ ылын?

— Тѣмошка—комсомольц!

Ти шайам колын колтәвәт, ровочыйвлә Тѣмош-кам әрән нәльвѣ, маныт:

— Мам анчәнәт?

— Вѣдѣшкѣ шушаш!

— Договорым пыдырта!

— Кит лукташ вөлө йажо виднй, паша нөлй, ом шош.

Тымошка, вуйым кымык цикән шагалынт, йу-кат укә.

— Мам тидьим вырсәдә? Эдем пьтәрли йога. Пәльидә. Алдә вот шалахай вәц вьц рәйьим тивәл вәкй кандәнә манын Мишкбй ровочыйвләм ужаш тьн-гәльбй.

— Пускай комсомольэцвлә бшкбьмьштбн йажо комсомольэцвлә вэрц ровотайат, мә вуйнамат ана ыл,—тәгу аһәт пьцкәмьштбь маньы.

Йуквлә эчә шакташ тьнгәльвөбй:

— Коньәшнй, комсомольэцвлә кәйт...

— Мә ана кә.

Эчә тамам маньөвбй.

— Ма, пишок мыскыләдә? Әль рово айәнәт ана кәрт, машанәдә?! Ку кәшбьжбй? Комсомольэцвлә... рә-йьим вөлә вәс вәц кандаш агыл, рәйьимәт бшгьт тьнгәльбнә. Киднә укә гьцә?—манын сьгьбрәл колты-шымат, Мишкбйдон шалагай вәкбй рәйлән кәйш тәр-вәнбшнә. Комсомольэцвлә гьц пасна, кым ровочый эчә рәйвләм кандаш палшөвбй.

— Изиш пырылнаат, пыдыргышы рәйвләм чи-нһәш тьнгәльмбйлә, дә у гьцәт бштбьмбйлә.—манам.

Шалдон кьрәдәлмбй лошты, рәйвләм кандым лошты, кәнгьжшбй йьдәт әртәш цацаат, жәрә мьн-дьбрнәйт агыл, йакшаргән толәш...

VI. „ТИШТБЙ ОШЫВЛАМ ШИННӘ“

Цилә нйл рәйьим у гьц бштбьмбйлә, 6 рәйьим чиньбьмбйлә. Качкаш кәмбй годым, сәк пачәш Ты-мошка кәш. Мьнһәт тидьин дон төрөшок пачәш кодымат, йадым:

— Тьимош, кыцэ вара тэнэ линжы кэрдьин?—манам.

— Пэтькы, пиш когон мбынь вуйнаманатан ылам, вахтышкы шагалтымыкы, тагыцэ амалэн кэнәм, бшкэйт ам палы, —манэш.

— Тянәштәрбимәш договорым палэт?—манам.

— Палэм,—когон шүлалтальын манэш.

Кымда шалман гач коктын төргәштбшнәйт:

— Кай, Пэтькы, тавакэдбим шывшылам, Тьимош йадэш.

— Пәрвижы тавакым шывшынат вара?

— Э, мондөнәм.. Пэтькы, мам бндэ бштат вэл? —манэш.

— Мам бштат?—Вырсат, вырсымжы тьлэт вэлэ агыл, цула комсомольэцвлэ тэрвэнок тькнә,—манам.

— Мыләм бшләнәмат йал гыцат пиш намыс...

Тьимош штурман вадны укэм ашбндәрэн колтышымат, йадым:

— Тьимош, штурман вадны кышты ылат ылыы вара? ма араэтат бш кай?—манам.

Тьимош мбыньбим лүдмблэ анчал шбндбш дә вуйым вуйыстык цикәл колтыш. Йукымат ак лык.

— Кэлэсэмә,—манам.

— Шалышты, Пэтькы, тэнэ пьтәрли вэлэ йогэм...

— Вара, тьнь вэлэ пьтәрли йогэт гыцэ? Шукын пьтәрли йогышвлэ улыш,—манам.

— Шалышкы толмэм паша гыц кач, мол пашашкәт зрә каштэлам... Штурман годым, пиш когон лүдбнәм. Мыз шүлалтальәт: Пиш когон, бньэ, лүдбнәм вәт...—манэш.

— Кышты бньэ ылынат?.. араэтат бш кайыш? —пытөк тэргэм.

— ?!.. Кавьонкы вуйышты штурма цәрбимәлккә

киэнәм., Пиш когон тѳнѳм лѳдѳнѳм,—манын мѳн-
нѳм анчалашат намысланѳн шайыштѳш.

Качкын молы тѳмнѳѳт, комсомольѳцвлѳ рѳй чи-
нѳаш кѳвѳй. Пѳштѳкѳштѳй лѳшѳнгѳш кым ѳдѳм вѳлѳ
тѳрвѳнѳш... Мол ѳдѳмвлѳштѳй бѳнѳштѳт тѳрвѳнѳп,
тишѳк Мишкѳй кѳнѳбѳл шагальѳт:

— Цилѳн рѳй тѳрлѳш кѳмѳлѳ!—манын сѳгѳгѳрѳ.

Тѳрвѳнѳш ѳаѳышат укѳ. Йыл вѳлнѳй ровотайы-
машты шуѳдал ат кѳлѳсѳй гѳнѳ, ровочыйвлѳ, кѳрѳл
гѳнѳѳт, пишок шамакым ак колыштѳп. Шуѳдал кѳлѳ-
сѳт гѳнѳ, тѳдѳым пиш колыштѳт. Ма-шон пѳшѳвлѳм
бѳштѳш шѳдѳм годым гѳнѳѳт, худа шайѳ дон по-
паш тѳнгѳлмѳлѳ. Кѳзѳйт гѳнѳѳт, Мишкѳй шотдон
шайыштѳшѳт, прѳмой колыштѳш укѳ, дѳ тѳшѳкок выр-
сѳн кѳлѳсѳш тѳнгѳлѳбѳй:

— Ма, мыскылѳдѳ кѳѳѳ? Мѳтѳ вѳшу!.. Рѳйжѳй
кѳлѳн вѳра мѳтѳ... душу... лиѳш?! Цилѳн кѳзѳйтѳк
пѳшѳшкѳй!—манын сѳгѳгѳрѳл колтыш...

Кѳчѳйвѳлѳш, танѳштѳрѳйм сѳмѳнѳ, рѳйвлѳм чинѳѳн
пѳйтѳрѳйшнѳ. Комсомольѳцвлѳ—Тѳймошгѳ 8 ѳдѳм,
3 рѳйѳм тѳрлѳйшнѳ, артѳѳлѳбѳштѳй 12 ѳдѳм кым рѳ-
йѳм чинѳѳн.

Ти кѳчок вѳдѳш комсомольски погынымаш ли. Вѳх-
тышты шѳлгыдым комсомольѳцвлѳ цилѳн погынымаш-
кы миѳнѳйт. Погынымашым пачыѳмѳт:

— Ну, Тѳймош ма вуйнаѳмѳтѳт улы, кѳлѳсѳй ма-
наѳ.

Тѳймош, кѳнѳбѳл шагальѳт, йѳл вѳйкѳлѳ анчалаш
шѳклѳнѳн шѳнѳѳбѳнѳт, вуйжым вѳлѳ вуйстык цѳкѳл,
шѳнѳдѳн.

— Мѳнѳ вуйнаѳмѳт ылаѳ... Пѳйтѳрли вѳлѳ йѳгѳм,
маѳ бѳш тѳдѳ—бѳштѳдѳ, маѳнѳш...

Тѳймошѳт пѳшѳштѳй... ѳдѳм вѳлнѳй бѳлѳн каштѳѳт
пиш шѳклѳйнѳ, коги вѳйт пѳтѳкымылаѳк, сѳнѳѳрѳж

гьц, сьнцэвйт кайын колтыш... Ти шайам кэлэсь-шат шьнзэь.

Мол комсомольэцвлэ йук лыкшы укэят, шайам эчэ мьнь нэльбьм:

— Тьмош пиш кого вуйнамат. Анчэн шоктыдымыжыдон, тэнтэштэрьймэш догывырым пыдырташ цацэн... Тышман йыхвлэлэн ваштылаш аварим бштэш цацэн... Штурма годым, лүдбн, казьонкы вуйышты киэн... Пэшэ тормыжлышы—опортуныствлэ, нэлб пэшэ гьц лүдшывлэ, мэнмэн комсомол рэдьштэь ак кэлэп,—маньым.

Ти шайавлэм кэлэсьмэм годым, казьонкы кьргьштэь ара шьнгэ чонэштэн кэмьмэт колаш лиэш ылы...

— Спускай льэвий ло-о-о-т!—каманды шактыш.

Цилэн лот колташ кыргыж лэкнэ. Лотым мола колтышнаат, мьнгэшок погынымаш бштэш цымырышна.

Солашты марывлэ ньигынамат икараш шайышт колтат. Тиштэт тьнгэок:

— Ыжат маганьы! Эчэ комсомол лымьм нама-лыштэш!

— Комсомол гьцшок лыкташ ак кэл.

— Эдэм пьтэри йога,—манын шайа йуквлэ шактат.

Ньиколай Спридоныч, кьнбыл шагальат:

— Лач комсомол гьцшок лыкташ ак кэл, эдэм пьтэри йога, тьрлэннэш, ма вара,—манэш.

Вара комсомольэцвлэ кытырэвь. Шукыжок: лыкташ кэлэш, опортуныствлэ ак кэлэп, манын шанат.

Погынымаш пьтэмэшэш тэгэнь пьнцалтышым лыкна:

— Тьмошым комсомол гьц лыкташ, опортуныст ьлэш, нэлб пэшэ гьц шьлбн. Соци-

лызым вэрц тәнгәштәрым договырым пыдырташ цацән. Пәшәм прамой бштә гбнь, Сталинград йактә сагана пәшәштә урдаш. Варажы бшкбмнән артвәль гбцят карагдаш.

— Ёрвезбй годымок пиш пингбдбн кычылтыда мә пәрви пиш когон шәкләнәнә ыльы, — Мэчаловэт попа.

— Тә вэт тә ылында... кызыт сәмбйрбк ёрвезбй халыкат социальзым стройаш палша, — Михивыр ма-нәш.

— Вәс кәчәш, комсомол йәчәйкбштб погыным-аш гишән, Комсомол организацишкб шалыштыш сәмбйрбк ровочыйвләм пырташ, стьона газәтбм лыкна. Стьона газәт Тьимошым комсомол гбц лыкмашат комсомолышкы у гбц пырташ мәләннә когон палшвбй.

Вәс кәчәш: кашаварын палшышы Митьә, головкышты ровотайышы Гриша, цәрләнб гань кужы йалан Саша дә Йәпбк комсомол йәчәйкбшкб комсомолышкы пыраш йадмашвләм пузвбй. Шалыштына 11 комсомольәц лин шбцнә...

Михайлов агәнт гишән кәләсәш воксәок мондәнәм. Штурма годымат, рәйвләм чиньбм годымат, тидб нымат ак бштб, шуку рәдок, казвонкышкы пырән шбнзәшәт, шалыштәт кәрәк вуйын вуйстык шагал нымат ак ойхыры. Социальизм вэрц тәнгәштәрымәш сәмбйр договор бблбмәшкб кыцә пыра, тбдб тидблән нымат нужда агыл.

Икәнә, тәнгәштәрымәш гишән кытыраш тбнгәльбмәт, тидб тәнгә попа:

— Мбләм сойток. Мбнь тблзб шот донь служәм. Сталинградышкы ирб миән шона гбнь, вәрәмә йблә эртәйт мбләм жалваньят чбдб вазәп. Шуку

Йогәһә гынь, жалванъһат шуку лиөш,—манөш. Ыш-ыштыжы аһнәт тидй авари лижй,—манынат шана. Кү пәлә? Тәгәһь бурокурат, тошты чиновныквлә шьйргй пәшәштй, шал йоктарымашты чбды машанәт. Кәләсә-нок шалгымыкат, нинй пәшәм пишок бнәштй йштәп...

Вадәш, маткы гыц төрөк нуштйләш пырән ләк-тймәт, тунь—йажо, айаранат, казьонкышкы шымәт пыры, шьйргйм-савыц дон монгырым, мьшкйрвләм йштйлакәләл шынцәм. Сирйштй, Йыл гыц мөндйр-нәт агыл, икййш ныр жаргән кайын кйәлтә. Ныр кым-дыкәш ик пйсмән трапаат ак кай, нйржы машинә-дон удймы дә рәдән хазым кушмыжым мөндйрцй-нок пәләш лиөш.

— Ти ныр тамагань кого колхозын, тә совхозын —манын шанәм...

— Ма, йшкәтәток анчән шынәт? Мам вара тумайән шындәнәт?— манын токәм Мишкы ашкәт мишәт, сагаәм царкәмәш шынцй.

— Нуштйл ләктймәт, нырвләм анчән шынцәм. Пиш коговлә, колхозын ылыт вәкәт,— манам.

— Колхозын сәды,— манөш.

— Шукәш агыл, Сталинградашкы шона,— ма-нам.

— Әчә пуля улы, йогашна ситә—манөш.

Мишкы, кышәнжй гыц тавак мәшәкым лыктат, тавакым пйтырйш.

— Шукәш агыл, Камышин алашкы шона,— ма-нөш.

— Әль тынь Камышин алашты йләнәт?—манам.

— Камышинйштй вәлә агыл, т ә в ә,—м а н ы н мбйләм кидтон анчыкта,—тй солавләм, ти нырвләм карәмвләм, мбнь, цилә пәләм.—Мишкы, кәлгырәккын шүләлтйшәт,—Камышин әртймыкй, Кырык-сирйш-ток, Антыповкы пристин лиөш, варажы Караваль-

инкы, Быковы, Прольэйкы, Дубовкы пристинвлә лит. Иыл тёр гыц мбндёрят агыл, тәвә ти п у к р и к а кырык шайылы, солавлә ылыт. Шукы сола лбмжок бндә мондалты. Эчә шукы нырвлә, заводвлә, кёртныи корчывлә Сталинград йактә лит. Тидбвлә вөрц мбнь ти карәмвлә воктән, солавлә воктән, заводвләштбш ровочыйвлә дон икараш, ик йат утлә бәлыйвлә доны кёрәдәлбнәм... Эх. ашбндәрән колтәтәт, кбзбйтшы гань бббмәшбжбм нбгынаमत амат уж машанәм, ылы... Качкашат прамоё укә, цәрә йала, чяш выргәм прамоё укә... Мишкы мбләм, йогымына сәмынь, паривадон эчә анчыктыш:—„тбвә, Пәтькы, икиаш ныр гыц шалахай вәлнбрәк сола вуйышты карәмәнрәк лапката вәр улы, ужат?—манәш.

Анчышым, анчышымат:

— Ужам—манам.

— Ну, вот, тәвә ти карәмән лапката вәрбштб, кок арнбә шалгәннә. Тбвә тб солажым кым мә нәлбннә, кым гәнә—блбйвлә. Кбзбйт стрбёнбйт, жат. Тбнәм пәл солажат кодтә, йылатән пбйтәрбмб ылы. Тиштб шалгымы годым, мәнмән дывизи кымандырна Азин ылы... „АЗИН“ лбмән проходына ужнынат? Тидб мәнмән кымандир лбмбм пумы. Тәлә ти кырык сир солавләштбш хрәсәнвлә гыц хыт кбзбйтөк йат, нивб кбзбйтәт иктәт тидбм мондыдәлыт вәкәт. Йажо гыц пасна, ик шайамат ак кәләсәп... Тәгән кымандырбм мбнь нбгыштат уштәлам... Бшкәжб нбгынаमत йангылымыжымат ак пәлб ылы, йыдәт-кәчәт со красноармәйәцвлә сага, йбрвәш шөәш... Вырсышты молы Азин улы гбнь, красноармәйәцвлә нбмат аккат лјдтәп. Кышкы шүдә, тбшкы, бшкымыштбм жәләйбдәок, пырат... Вуйнамаган әдәмләнжб—коштанжымат коштан ылы... Вырсы годым, иктә дзәэртыр шблмбм цаклыш

гбнъ бшкэ кидэок лүя... Иканя, Сосновкы солашты шалгэня. Ти солам эртэня ылыы. Ти солашты нъэмбцвлэ блят. Салтаквлэ пиш когон шужэн шбнзбнбт. Качкашат нымат укэ. Ик кулакын-15 ышкал. Азин шүдбмбдон, красноармэйэцвлэ, кым ышкалым видэн кандэвят, шбшкблэш тынгальэвб. Кулак мэгбрэ, сарвала: „Малан овижэйэдэ“? манэш. Шукы йадышты. ышкалым бнэжб пу ылы. Азин тбшак шбдэшкэн колтыш дэ: Күлэн, бэлыйвлэлэн, волькэтшбм урдэт?—манын вырсаш тынгальб, дэ тишакко: киндэт улы-укэ? Ик кок шүдб пудым пу,—манэш. Кулак тишак: „Нымагань киндэмат укэ, цилэ пбтэн“—манэш. Вара йакшар салтаквлэ кэнбтэт кблат кок пачаш потолык лошты, вбц шүдб пуд нэрб киндбм моныт. Азинэт ти кулакэдбм, вара, цилэ халык анц-ылыны бшкэ кидэжб лүш... „Цилэ кулаквлэм тэгэ бштэм, бнжбштб алталэп“ манын вырса. Вара Азин вырсэш йамы... Пиш йажо кымандыр ылы, пиш йажо тэн ылы... Тэгэ, Пэтькб, мбнъ ти кырык солавлэм пиш йажон палэм,—манын, Мишкб шайажым пбтарбш...

VII. П Р Э М И.

Сталиннградым мбндбрцок палаш лиэш. Кырык сирбштб, Сталинград гбц шуку күшнок эчэ, нъэфтб, кбрасин баквлэ шуку кайыт. Баквлэптб шукужок пэрвишбвлэ ылыт дэ, кбзбтэт эчэ, „Нобэль и К-о“ манмы сирбмвлэштб бштблат пбтбдэлыт. Ти баквлэ кугижэ годым француз капитальиствлэн ылын... Нъэфтб, кбрасин бакывлэ шайылыны, шбм уштыш кыт, сэдок завотвлэ кайыт... Ти заводвлэйт тошты годым француз капитальиствлэн ылын. Сэдбндонок, кбзбтэт, шал дон йогыш когораквлэ:

— Тиды французын заводвлӓ ылыт, маныт.

Кызыт Стаљынградышты трактор ыштӓм завод улӓ... Пӓрви, кугижӓ годым тӓгӓнь заводвлӓ ыштӓш омынӓштӓ ужат ак ли ылын... Большӓвик— комуньствлӓ вӓлӓ кызыт тӓгӓнь кого заводвлӓм ыштӓт. Пӓрви, кугижӓ кӓрӓл ӓдыр ыштӓм заводвлӓм вӓскид капиталыствлӓлӓн ыштӓктӓн, дӓ вара ышкӓ сӓндӓлыкыштӓжок ышкӓ ӓдыржымок оксала нӓлӓн ылӓн... Кызыт йырвӓш кого заводвлӓм стройымыдон, цилӓ вӓц иӓш план дон сӓрбӓмӓм ыштӓн шоктымыкы, мӓнмӓн ышкӓ ӓдырнӓок цилӓ ситӓш тӓнгӓлӓш...

Стаљынград турӓ, молынам мимбӓнӓ годым, пиш когон шал вӓлӓ ылы, кызыт мӓ ирбӓрӓк миӓнӓйт, тама, пишок шуку шалвлӓ ак кайӓп...

Стаљынградышкы кым уштыш нӓрбӓ вӓлӓ шоаш кодын ылыт шалышкына мотор кыдал толы...

— Шалым Стаљынград турӓ пристинвлӓ гыц улӓнӓрӓк шагалтыда, — манын приказым пуа...

Шалым шӓдӓм вӓрӓш шагалтышнаат, лоцмын докы цилӓн артьӓльвлӓ миӓвӓт тӓдӓм кычӓвӓт, лоцмыным лӓктӓт:

— Ур-ра... ур-ра... ур-ра, — манмы йук вӓлӓ шакта.

Гусьӓв лоцмын пиш когон сусу лин шӓнцӓн.

— Мбӓнӓм вӓлӓ лӓктӓш агыл, комсомольцвлӓмӓт лӓктӓмӓлӓ, — манӓш, — мбӓнӓ 25 и йогӓнӓм гынӓйт, тӓгӓ шалым куштылгын ӓчӓ йоктарыдӓлам. Шаналтыда доко, Стаљынградышкы 16 кӓчӓшты шонна вӓт! Цилӓлӓн палшымланда пиш кого тау! — маньат, сӓнцӓжӓ гыц сусу сӓнцӓвӓд толын колтыш.

— Комсомольцвлӓм урам лӓлтӓшӓш — манын — тӓгӓ ӓнӓйт сӓгӓрӓл колтыш.

Комсомольцвлӓм цилӓштӓм, иктын кычӓн-кычӓн

урам лүктэвби... Комсомольэцвлә лөвш мбнбьмәт, лүктэвби.

— Урам лүктәш, лүктәдә дә, кышты вара кымшы номыран шалнажы?-манын, Мишкби йадылда колтыш.—Аньәт нбнби аңыц толын шоньт?-манәш.

— Лачок, кымшы номыран шал толын шон вәл? укә вәл?-манын, иктб-вәсбм анчал, Михивр папа.

— Пристань начальнык докы кәшәш, тбштб цилә пәлб—манын лоцмын кәләсбш.

Мишкби дон изи куштылгы пышәш шбцнә дә, начальнык пристин докы мә мырыктышна...

Коктын сирбшкби ләктбнәәт пристинбшкби кыргыжмы ганьы кәшнә, канцельәрбшкби пырышна дә коктынат шүләштблнә вәлә:

— Кымшы номыран шал толын?-манын коктынат ик төр йадна.

— Магань кымшы номыран шал?...стбл ло гбц флоцки картузан әдәм кбнбл шагальаг, йадәш.

— Туло пристин гбц гәрвәнбшб...—Йыл мбчкы толшы камшә. № шал—Мишкби ынгыдараш цаца.

— Нымагань кымшы № салат укә, пәл цәш жәп бндә әртбш, нблбшбшб номыран шал толын, манәш. Тбшәкок:—тәжб кү ылыда?-манәш.

Бшкәнә гишән дә кымшы номыран шал йадыштмына гишән, шайышт пушнаат:

— Укә, укә, кымшы номыран шал өчә толын шоктыдә. Сталинград турә әртбш шалвләм мә цилә шотышкы нәлбнә,—манәш.

Мишкби дон, пристин гбц сирбшкби ләкнә дә, коктынат, икәнә-иктбнә гбц:малан толын шотә

вэл? кышак кодын?—манын йадыштына. Ёшкә турәш-
нәжы нинь гыц анцыц толмыланна сусу ылына.
Вәс сәмбінь тумайәнжы, „әнбәт нинь авари лин,
палшык кәләш“—манын шанымаш ышышкы пыра.

Кәчй кәчйвәл вәлә изиш әртәләлән. Сталин-
град алашкы ләктәннәт, начальнык сплавы докы
цилән рүжгә кәшнә. Шалыштыш ровочыйвлә лошты,
тошты годшәнок, икараш йырвәшок сәрнәш привич-
кы улы. Пазарышкы молы кәмбикәт иктй мам нәләш,
молжат, акәл тынбәт, цилән тй әдбйрйм нәлбйт.
Иктй киношкы кәә гынь, цилән тйшкы кәәт. Окса
плучайашат, уполномочәнбй йшкәтшок кәрдәш
ылнәжы гынбәт, соикток цилән кәәт. Йылышты
практим вәрбштй, йлән шбндннәйт, Сталинград
өлийцәштәт трамвайвлә, автомобильвлә, автобусвлә
кыдалыштыт дә, пиш кого халык дә, пракым выр-
гыштылыт, рүжгйм йуквлә вәлә шакта.

Артвәлнә гыц начальнык докы кымытын пырән
кәшнә. Начальныкын сплавы пиш когон пәшәжы
улат, тама, мәнмәм, йшәт анчал:

— Сбцдок,—вәлә маньы.

Ёшкәжы имәшшй гань йаклака шбргән агыл,
шбйргй пандашыжат, нбйтәйт, кушкын шбнзбйн.
Галстукшат укә... Пиш когон пәшә йштймәшәш,
прамой амалыдә йлбймәшәш сбнзәвләштй пиш
йаңылымыла анчат. Ёшкәжы имәшшй дорц
худаланымыла чучәш. Начальнык пәшәжым пб-
тәрбшәт, тырхән шбм кәрт:

— Мәнмәм ат пәлб, вәкәт?—манам.

Анчал шбндбшәт, тамам тумайалы дә:

— Кышак ужинам? ужаш—ужинам ылнәжы,
әшбндәрән ам кәрт,—манәш.

Мишкы тйшәк, вәржы гыц кбнбйлат нблымшбй

номыран шал гишан шайышты¹ шайажы пытымашаш:
— 16 кэчыштѣ шалым кандэн шоктэннѣ,—манын пуш.

— 16 кэчыштѣ?—сусун манын, начальнык, стѣла гыц лэктѣ дѣ, мѣләннѣ кидѣым пуаш тынѣльнѣ. Мѣнѣ докѣм кидт пуаш цѣрот шоат:—Ашѣндѣрѣм, ашѣндѣрѣм.. Комсомольѣц ылат?—манѣш.

Вара цилѣнѣм ик эдѣм ганьок, анчал шѣндѣшѣт:

— Козмодѣмьѣнск ала гыц 16 кэчыштѣ шал йоктарымым ам шѣнзѣ... Тѣ пыт пѣшѣдѣм кычѣн ѣштѣндѣдѣт вѣлѣ, йѣлѣ толын шонда—манын шайажым пѣтѣрѣш.

— Кымшы № шал дон социальизѣм вѣрц тѣнѣштѣрѣн, пѣшѣм ударный сѣмдон мѣ ѣштѣнѣ вѣт... Социальизѣм вѣрц тѣнѣштѣрѣмѣштѣ, пѣшѣм у сѣмдон, бригады сѣмдон ѣштѣмѣштѣ пиш кого силѣ, пиш кого уатым вѣлкѣ лыктын ровочыйвлѣ пѣшѣм ѣштѣт,—манын мѣнѣ начальныклан попѣм.

— Шайѣт лачокок, цилѣ шалышток, цилѣ пѣшѣшток ударный тѣмпдон пѣшѣм ѣштѣнѣ ылгѣцѣ, бригадывлѣшкѣ ванчымыкы, лѣс йоктарымаш пѣшѣдѣт йѣлѣ ѣртѣрѣлтнѣжѣ, лѣс йоктарымашыжат шулдѣш шагалнѣжѣ... начальник попа.

Пѣшѣм йажон ѣштѣмѣшѣш, шалым 16 кэчыштѣ валтѣн шоктымашѣш, мѣнмѣн артьѣльлѣн прѣмим пуѣвѣ. Лоцмынлан, пѣшѣм прамой видѣн шалгѣнѣт-пальто дѣ шарга кѣм.

Мишкѣлѣн—костѣум дѣ шарга кѣм.

Комсомольѣцвлѣлѣн, мол ровочыйвлѣ дон иктѣрѣк, 20 мѣтр рѣдѣ ситцѣым дѣ тѣлѣц пасна, шалыштыш комсомол йѣчѣйкѣлѣн рабфакыш кѣаш кым вѣрѣым пуѣвѣ.

Михайлов агѣнт шал эдайаш коды, тѣдѣлѣн мѣ анцылнына нѣмаганѣ прѣмимѣт ѣш пуѣп.

Прэмим кидышкы пуаш тынгалыват, ровочыйвлэ изи ырвэзы гань, цилан сусу ылыт. Ныколай Спридоныч вэлэ прэмим кидышкыжы плучайышат сицкыжым кэчы докыла ваштат анчал колта, тырыжат анча, «пингыдымок пуэнит вэл? алталымаш укэ молы вэл?» манын шанымыла вэлэ чучэш.

Прэмим кидышкы плучайышымат, цилэ шал вэлань паша бштыш ровочыйвлэ докы лач чонэштэн кэнок анчыктымы шөөш.

— «Ку прэми пумылан ак биньаны, анчалда! Тэвэ, ма социальивм вэрц тынгалыват пашам бштэныят, прэмим плучайэнна, циланок тэнэ пашам бштыда!» манын сыгырал колтымок шөөш.

Прэми пумы годым, начальник цилалан пиш кого таум бштыш.

— Йажон пашам бштымыланда пиш кого тау! Вэс ганакат эчэ шалым йоктараш уатда цаткыды лижы,—манэш

Пристинышты, токына кэаш проходым вычэн шынзымына годым, мынь сирышты Калмикым ужын колтышымат, тэдын докы кыргыж мишым. Пытэринок:

— Вара ма?... Малан ма гыцна пачэш кодында?—манам.

— Штурма годым, йакырым колтэн, ик йытеашт шынцэнна,—манэш.

Вара пакыла йадышташ тынгалыым. Ниньин шалыштат паша йажон кэн. Йумаш укэ ылын, комсомолышкы нэл адэмбим у гыцын пыртэныт, стьона газэтвам лыктыныт, да тэлаэ паснажок ма гыцна 9 цыш вара Сталинградышкы шалым кандэн шоктэныт..

Калмиквлэ вэс кэчы йактэ окса плучайаш кодэвэ, ма проходэш шыцна...

Комсомольэцвлэ ровочыйвлэ биндэ колыштыт.

Проходьшкы шбцмьккй тбррк, оксаштым цилалан сбэркасышкы пиштбктышна... Дә мынгәш нәлмбштй годым, кымлы тәнгә рәдй облыгадим нәләш лиэвй.

Ровочыйвлә, пәшә куштылгынок кәнәт, цәвәр йогән шоньтат, пиш сусу ылыт. Проходьшкы ик вәдбйрә сырам нәлбнбтәт, мбньбмәт сбгбйрәт.

— Тол, Пәтьккй,—маньт.

Сагашты миэн шбнцбмәт:

— Пәшә пбйтән... Пыт кычымыдон, цәвэрөк толын шонна... Прәмимәт плучайәнә, артьәл дон ик вәдбйрә сырам йүмәшәш, прольәтар рәволюцилән ньима худаат ак ли, манын ваштыл-ваштылок сырам йүәш тбнгәльбм...

— Кәрдәт... Мыштәт... Шайалан кбшәнбшккй ат пыры,—манын ровочыйвлә ваштылыт...

— Шукәрдшән ровочыйвлә йүтәлыт дә, изиш йүмәшәшөк хбйрән кәнбт. Мишккй токәм мишәт:

— Тә ганьдавлә дон пәшәм бштәш лиәш... Мбнь пбйтарли пәшәжбмәт бштән ада машты ма-шанәм ылы. Айда вот сагана тәлбм шбйргб пәшәшккй,—манәш. Тбшккй кәмбккынажб гынь, мәнмән артьәль гань роән кәрдшбжәт укә линәжб, ыланәжб,—манәш.

— Шбйргб пәшәшккәт кәш лиәш,—манам. Имәштәт мә шуку ровотайәннә...

Мол ровочыйвләәт токына мәнмән кайутышкы, пырат, кытырат, ваштылыт, ньгынамаат комсомольәц-влә вбйлккй шбдбнәт анчыдәлыт, машанәт.

Сталинград гбц Цик-хала йактә проход 6 сутка кәй. Проходьшток комсомол йәчәйккй погынымашым бштәннә. Погынымашты күм рабфакушкы тымәнәш колтымыла, күлән тәгәнь кого почөт вәр вәрәштәш, тбдбм шанымаш кәй. Тымәнәш кәмбжб цилән шө-әш, Ма вара, кбзбйт цилалән вәт тымәнәмб вәрәмә...

— Кум тымэньаш колтәнә, күләи ти почёт вәр
лишәшлык?— манам.

— Тынбым...

— Михивырым...

— Ондрикәм...

— Гришам...

— Кузьмам...

Цилә вәцок ти кандьидатвләм анчэн ләктәвәт,
тымэньаш: мынбым, Ондрикәм, Кузьмам колташ рә-
шәвәи.

— «Тымэньаш... Рабфакышкы... Ти шайам Ксэ-
ньи колын колтымыкыжы, сусу лиэш вәл? шбдәш-
кә—вәл?» манын шанәм. Тымэньашбжбә соикток кәм,
тымэньтә йлбймәш агыл.

Сталинград йактә 16 кәчбштбә шал йоктарымым
газәтәш сирәнбт. Газәтшбә цилә СССР йыр шәрлән
кәят, мәнмән пәшәнә гишән цилән лыдыт. Сараго-
вышты „Лесной Рабочий“ газәтбм нәльбмәт, мә ги-
шәннә ик страньцбм сирән шбндәнбт. Штурма го-
дым кыцә йогәннә, комсомольәцвлә кыцә пәшәм бш-
тәнбт, магань прәмим пумы, ссциализм вәрд тәнгә-
штәрән, бригады сәмдон пәшә бштбмәшнәм моло
цилә анчыктымы. Ныма гыцәт утла, күшыл ик стро-
чки мбләм кого буквадон сирббмбә йажон чучәш
»Пәшә бштәш комсомол гыц тымэньдә. Пәшәдәм
бригады сәмдон бштбдә, социализбм вәрд тәнгәш-
тәрбдә», манын сирббмбә.

Лоцмын шайа паштәк вәкәт, газәтвләшкбжбә си-
рәнйт. Тбдбә Стальинградәш кодын.,.

Кузьма дон Михивыр, алаәш, райкомоләш ко-
дәвәт, токына бшкәтәмоқ ашкәдбм. Кәчбә шбцмәш-
әш, токына толын шом. Токына пырышымат, шонгы
йвәм төрбк мәгбйрәл колтыш:

— Кынамшэн вычэнәм, ой-ой! Йара, цэвэрынок толынат—манын мәгбүрә.

— Тырлок, тырлок, манам, мам саслэт? Толынам, тэвэш, эчэ төрләнән вэлэ шынзынәм—манам. Авәмэт дон коктынок Ыләнә дә, мбыньым пиш жәләйя. Пэрвирәк мбынь, гыцэм пасна, эчэ кым эргыжы ылын дә вырсэш йамын пьтэныт. Атьәмәт, Миколай кугижә годым вырсэш, йамын...

Саратывышты Авәмлән савыцым подаркаэш нәлбнәмәт, лыктын пушымат, пиш когон сусу лин колтыш...

Алагыц токына йактә 25 уштышаш нәрбы дә, котомка молы улы дә, шокшыштәт йаңгылым гань лин колтәнәмәт, тагачэш тәнгәмвлә докат шым кә...

Ирок кбнбылнәм вэлэ. Колхоз видэм чльән Ку-жы Лыбкәсә:

— Пэтькбн аважы, тбнь соиток пашашкы кән ат кэрт, вэс сирышкы силос мүнәм капайаш сгыбрәләш кән толай,—манэш.

Мбынь тышак:

— Силос мүнәм капайаш бшкәок миэнә,—манам.

— Э-э-э, Пэтькы толыныш. Йара-йок, бнньә, бшкәок сәрнәл кәм,—манэш.

Колхозыштына кого силос мүнәмбим бштәш тынәлбныт. Мол пашәвлә пишок укә, дә, тонына ылышы ровочыйвлә циләнок силос мүнәм капайаш ләктбныт...

Ксәнвиәт улы. Пашә бштбм лошток, йывырт:

— Тагачы вадәш красны й уолокышкы мимык, изиш кытырална, шайа улы,—манам.

— Йара,—маньы.

— Мимыкәм, тагачы икәнә тбньбим чиктәм,—манам.

Шукын пашам бштәш куштыагы да, кәчбә мычкышты сәләс мүнәмөйм йарыктышна...

Красный уголокышкы мишымәт, иктәт укә. Кәһнигә, газет, журналлә, такәшоқ киәт, лыдшывлә укә. Кәһбәж вәрәмәнәт пөртбәшкы иктәт пырән бнәштбә шбәцәп. Түгбә лыдаш лыкташыжы йори әдәм шагалтымы укә, тәлбәмәт комсомольцвлә вәлә пашам видәт...

Изиш лиәт, тәвә Ксәһни пырыш, тидбә шочымышы гань агылла чучәш, кәчәш йыләншынзбән тыгыр йалашыжым косирын читә гәһнәт, итбәрә...

— Вара мам кәләсәт? манәш.

— Пиш йәлә пәләһнәт, йәлә шонгәмәт,—манам.

— Кыцә молы вара сәһнәләт толығыц? Комсомол ләймбәм шбәдә ләвбәртбәл? Прәмидәжбә молы улы? манын йадәш.

— Тбәдбәмәт кытырәм. Тбәрүк агыла. Тырлай, кбәзбәт тбәләт вәс шайа улы,—манам.

— Ма шайа улы, малан ат шайышт бнәһә? йадәш.

— Шал дон каштынам, Ксәһни, оксәәмәт улы. Прәмимәт плучайәннә... Пашәмәт бштән ам кәрт агыла, сәмйәәмәт әвәм дон вәлә ылына,.. Тбәһнбәм пиш пәләм, мбәһнбәмәт тбәһн пәләт... Тбәһнбәм мбәһн йаратәм, тбәһнәт мбәһнбәм йаратәт,—манам. Иргодым әлдә, сола сәвәтбәшкы кәнә дә, рәгиструйәнә, икараш бләш тбәһгәлбәнә.

Ксәһни ваштылаш тбәһгәлбә. Мбәләм:

— Тбәһнбәм мбәһн ам йараты... Мбәһн вәсбәм монам... Тбәһн шимбә ылат. Мбәләм сары вәлә йажола чучәш, дә тбәләт бдбәр нәләшбәжәт ирбә. Кәһәм гәһнәт, сәикток тбәләт ам кә, манәш.

— Кыцэ мыштэт, алталы, алталы,—манам
Шуку кэлэш-акэлвлэм равэт шбндьшнә дә,
Ксэньи:

— Пэтькй,— манэш.

— Ма вара?

— Мбнь вэт тэнэ Хазанышкы рабфакышкы
тымэньаш кэм,—манэш.

— Тымэньаш?.. Кынам, кү вәржым тыләт пу-
эн!—йадам.

— Райкомол... Шошым үдймәш пәшә годым,
йажон пәшә м бштймәшәш, мәнмән комсомольски
бригадәш, колхозэшнә ик вәрбим тымэньаш кәаш пу-
энбт... Комсомольски бригадышты мбнь бригадыр
ылынам... Пәшәм нормы гыц со утыдон бштәннә,
120—145% йактә шоктәннә... Кызбт мбньбим ты-
мэньаш колтат... Йажо пәшәм бштймәшәш, колхоз
видәмәт мбләм ик шавыраш сатынкб прэмим пуэн,—
манэш...

Колыштым колыштымат:

— Ксэньи, иквәрәш тымэньаш тбнәлбнә! манын
сбгбрәл колтышым...

— Бдбрәтшбм ат нәл гыцә?—Ксэньи йадәш.

— Алталышым вәлә вәт,—манам.

Тәгә алталәт гбнь, тәә тбньбим кыцә бштбмблә
манын, кок пблбшәм гыц кычыш дә мбньбим изи
брвзбблә брзә. Мбньәт бшкбмжбн кок пблбшбжбм
кычышым дә шывшал шбндбшбм...

Шбжбм, Ксэньи дон коктынат, ик рабфакыш-
кы кәнә, тымэнь ләкмбкбнә, әньәт мары дон вәток
линә...

Вәс кәчәш, Кузьма дон Михивыр, райкомол
гыц, пәшәм йажон бштймәшәш, кидт гыц кидбшкбй
кәшшбй ЙАКШАР звамбм мәнмән КОМСОМОЛ
ЙАЧЭЙКБЛАН КАНДЭВБ.

* * *

Тумэр гыц лăкшок 74 № шал, Сталинград йактэ 14 кэчыштѣ миэн шон. 74 № шалыштыш рсво-чыйвлăят пăшăштѣм бригады доң бѣштэныт. 1931 ин шал йоктарым сэзонышты, йоктарым срок дон нинѣ **ЙЫЛ ВЪЛНЫ ПЪТЪРЛИШ ВАРЫМ НЪЛЪНЫТ.** Къызѣт йактэ эчэ 74 № шал гань Тумэр гыц Ста-льинград йактэ ик шалат ти жэпѣштѣ миэн шотэлыт.

Цик-ала. 1931 и Май—ийуль.

Здан в набор 15-ХІІ-31 г. Подписан к печати 6-І-32 г. 4 $\frac{3}{8}$ лист. 27232 зн. вп, л. Размер 20X135.

Техред П. Веселов.

Райлит № 292   Тираж 1500   Заказ № 2050

Типография Горно Марийского Издательства
Козмодемьянск ул. Ленина. д. № 11.

В у й л ы м а ш

	Стр.
Палышкы	3
Äрәкә йүмәш гыц кәрәк ма дә карандымыла.	12
Погынымаш	20
Кымшы номыран шалым кәрәк ма дә әртәмблә.	30
Штурма	41
„Тиштәй ошывләм шиннә“	50
I Прәми	57

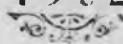

8504

АншЫ 20 коп.

11 Мар. г.
12-297

К
Ы М
Р А
Ы Р
К Ы
ИЗДАТЕЛЬСТВО
Цири ала Кожжаз
1932

Map. | 2-297